

A. M. N. MUSEUM
KIADÓRSZÁLYA

NAP KELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

1940 MÁRCIUS 31.
HÚSVÉTI SZÁM
XVIII. ÉVFOLYAM

LUDVIG DÉNES:
Horthy Miklós
DÉNES GIZELLA:
Tormay Ceciléről
HAJNAL ISTVÁN:
Az új «Magyar mű-
velődéstörténet»
PETROVICS ELEK:
Búcsú Hekler
Antaltól
PRAHÁCS MARGIT:
Csajkovszky és
Meck báróné

A MAGYAR IRODALMI
TÁRSASÁG KIADÁSA

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felolós szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 P. Külföldre 15 P.

A Napkelet szerkesztősége:

Budapest, VII., Damjanich-utca 42.

Ide kell küldeni mindazt, ami a lap szellemi részét érdekli.

Kiadóhivatal:

Budapest, VII., Rózsa-utca 23. Telefonszám: 131-420.

TARTALOM:

	Oldal		Oldal
Ludvig Dénes: Horthy Miklós ...	177	M. Jánossy Margit: Osztott szerelem ...	216
Jékely Zoltán: Álom az enyedi sétatérről (Vers) ...	179	Lovass Gyula: Szabó Lőrinc: A szegény Villon tiz balladája ...	217
Dénes Gizella: Virrasztó láng ...	180	Lovass Gyula: Cs. Szabó László: Fegyveres Európa ...	218
Kéry László: Bevégeztetett (Vers)	188	Mihály László: Gáspár Jenő: Szónáta ...	220
Sándor István: A lázadó regény ...	189	Füsi József: M. Croiset: A görög kultúra ...	221
Hajnal István: Az új «Magyar művelődéstörténet» ...	193	Legény Elemér: Eugène N. Marais: A fehér hangya lelke ...	221
Berczeli A. Károly: A hold és a fülemüle (Vers) ...	197	Dr. Csapodi Csaba: Gyuk Pál: Magyar ünnepeskönyv ...	222
Mesterházy Jenő: Budavár Zsigmond korabeli emlékei ...	198	M. Gy.: Natter-Nád Miksa: Virágoskönyv ...	222
Majthényi György: Az «Alázatosság igéi»-ből (Vers) ...	202	Bartha Dénes: Sir James Jeans: Zene és természettudomány ...	223
Prahács Margit: Levéltöredékek ...	203		

A NAP VISSZHANGJA:

Nagytoronyay György: Levél néhány véka alá rejtett igazságról ...	208
Tanár: Brácsahangvarázs ...	210
P.: Örök Magyarország ...	211
Pasquino: Szótár nélkül ...	211
Pasquino: San remoi önjelöltek ...	211
P.: Oroszlánok városa ...	212

ELVEK ÉS MŰVEK:

Petrovics Elek: Búcsú Hekler Antaltól ...	213
Mihály László: A San Remo-i irodalmi díj magyar győztese ...	215

S Z E M L E:

Rédey Tivadar: Színház ...	224
Prahács Margit: Zene ...	229
Soós László: Film ...	232
Dömötör István: Képzőművészet ...	234
Terestyéni Ferenc: Egy 100 esztendőssé impresszionista festő: Claude Monet ...	237

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

Péchy Sándor: Az amerikai irodalom visszafejlődése ...	239
--	-----

HORTHY MIKLÓS

Irta: *Ludvig Dénes*

AKKOR ismerjük meg, milyenek az egyéniségek, milyenek a dolgok, ha tudjuk, hogyan lettek ilyenek — mondotta a barokk kor nagy pedagógusa, Comenius, aki néhány évig Sárospatakon is működött. Arra figyelmeztetnek ezek a mély értelmű szavak, hogy az egyéniségek és a dolgok jelene elválaszthatatlan a multjuktól, hű képet csak akkor alkothatunk róluk, súlyukat, értéküket csak akkor állapíthatjuk meg, ha visszatekintünk a multba, amelyben gyökereznek és végigkísérjük őket kibontakozásuk, fejlődésük útján.

A tartós eredményekben gazdag — immár húszéves — kormányzásra visszatekintő Horthy Miklós egyéniségét és életművét a magyar történelem heroikus lapjai őrzik meg a nemzeti örökkévalóság számára, de ezt a kimagasló egyéniséget és országlásának nagyszerű eredményeit csak akkor értékelhetjük legmélyebb értelmükben és jelentőségükben, ha megfogadjuk Comenius tanácsát és tanuságtételre szólítjuk a multat, amelyből felépült a jelen csodálatos épülete. A legújabb francia történetírók megállapítják, hogy a nagy forradalomig virágzó „rég” Franciaország a család, a házközösség kicsiny, de páratlanul termékeny magjából terebélyesedett ki. A IX—X. század pusztító zűrzavarának a családi, a házközösségi, a hűbéri életben rejtőző erők és értékek vetettek véget és ezekből sarjadt ki a régi Franciaország hét és fél századának minden anyagi és szellemi pompája, gazdagsága. A család az az ős-sejt, amelyből kivirágzik a nemzeti élet és a családban kell keresnünk nemcsak a nemzetek, hanem az egyéniségek kibontakozásának alapját is.

A székelységből származó Horthy-család ősi nemességét 1635-ből keltezett címeres levél erősíti meg. Az 1600-as évek derekától máig hét Horthy-nemzedék követte egymást és ennek a hét nemzedéknek önzetlen és önfeláldozó, szívós és szorgos, termelő és teremtő közéleti munkája hozta létre azt a magasrendű testi és lelki alkatot, halmozta fel mindazokat a családi erényeket és értékeket, amelyeknek örököse — nagybányai Horthy Miklós —, szinte gyermekkorától kezdve magában hordozta a legmagasabbra ívelő életpálya

ígéretét és lehetőségeit. Végtelen távlat nyílt meg előtte s talán éppen a végtelenségnek ősi-ösztönös vonzóereje jegyvezte el a magyar Alföld szülőttjét — a tengerrel. A kenderesi puszta, a debreceni református kollégium, a soproni gimnázium és a tengerészeti akadémia mélyre lehorgonyzott emlékeit vitte magával az Adriai-tengerre (Pola), a Földközi-tengerre (Barcelona, Konstantinápoly), az Indiai- és a Csendes-óceánra (India, Ausztrália és a távolkeleti szigetvilág), az Atlanti-óceánra (angliai tanulmányút).

Lelkes szorgalommal és acélos energiával párosult tehetsége gyorsan röpitette előre mind magasabbra szárnyaló pályáján. A fiatal tengerésztiszt 1908-ban már a Taurus állomáshajó parancsnoka, mint korvettkapitány. Négy és fél évig Ferenc József szárnysegéde, 1914-ben sorhajókapitány és a legmodernebb osztrák-magyar gyorscirkálónak, a Novarának parancsnoka. Ezen a hajón aratta legszebb és legemlékezetesebb katonai sikereit, amelyek nemcsak világhírt szereztek nevének és hazájának, hanem a világháborús magyar legendaképződés középpontjába is állították, mint a Novara rettenthetetlen bátorságú hőst. 1918-ban ellentengernagy és a flotta parancsnoka. Altengernaggyá történt kinevezése már egybeesik az Osztrák-magyar monarchia összeomlásával.

Ekkor azt hihette volna az ember, hogy a kenderesi birtokára visszavonuló — ott később mintagazdaságot teremtő — Horthy Miklós túljutott ragyogó életpályája csúcspontján. Ma már tudjuk, hogy az osztrák-magyar haditengerészet kötelékében eltöltött dicsőséges évek, amelyek bárki más számára egy kivételesen magasröptű karrier teljességét jelentették volna, Horthy Miklós számára csak a katonai, szervezési és ügyviteli, külpolitikai és diplomáciai, gazdasági és államtudományi előkészület bevezető korszakát hozták meg, mindazoknak a magyar fajtájában gyökerező, veleszületett erényeknek nagyszerű kibontakozását, amelyek később alkalmassá, képessé, hivatottá tették őt porig alázott hazájának talpraállítására és újjáépítésére. Életének első korszakában szerezte meg a legtökéletesebb felkészültséget kormányzói méltóságának, kimagasló történelmi szerepének, nemzetmentő és országgyarapító küldetésének betöltésére.

A magyar nép és a magyar föld hűséges fia, a tenger lovagias hőse az újjászülető Magyarország kormányzói székébe emelkedett s életének multhatatlan művével nemcsak

mint katona és államférfi, hanem mint gazda és mint ember is példát, eszményképet állított nemzete elé. Nemcsak mintakatona és mintagazda ő, hanem mintaférfi is — végül, hogy összefoglaljam ezt a három fogalmat: — mintamagyar. Nincs ma már olyan magyar a világon, aki ne érezné magát hálásan és büszkén Horthy Miklós nagy családjá tagjának. A jószágos és bölcs, keménykezű, de melegszívű családfőt tiszteljük, szeretjük benne mindnyájan: az új Magyarország megeremtőjét.

ÁLOM AZ ENYEDI SÉTATÉRRŐL

*De szomorú a régi Sétatér!
Ősz van, szomorú ősziöntúli ős;
összenéznek a régi ismerős
juharfák — „lám, mindenki visszatér“.*

*Ihol a vén koldusszegelte tönk,
ihol a vén pad, mely sírkő vala;
ihol a Sétatér titkos alkonyata,
melybe ismét belemerülhetünk!*

*Minden itt van, mi örökkön örök
a Sétatérben — itt a Táncterem,
hol annyit suttogott a szerelem,
s nagy holdvilág indul a fák között.*

*De hol vannak a régi karikák,
a régi labdák hova tűntek el?
A régi baka vaj hol menetel?
ki itt ölelte este Rebekát?*

*Hol van a négy sétáló öregúr,
hol a tenger virág, a sok bogár;
hol van szegény Britt, legelső kutyám,
akit sintérnek adtak álnokul?*

*Hol van a sétatérvégi család:
két gyermek, két felnőtt és két öreg —?
Zokogjatok, zöldmohu sírkövek,
zokogjatok, fosztott fekete fák!*

*S bár hallgat és enyész a Sétatér,
lelkemben zsong ősrégi sejtalem:
maholnap, nagy tavaszi éjjelen,
meglássátok, mindenki visszatér!*

Jékely Zoltán

VIRRASZTÓ LÁNG...

Irta: Dénes Gizella

ALKONYVAT felé, ahogy percenként, pillanatonként növekedtek az árnyak, sűrűsödött a homály, Cecile, a kis Cecile összecusukta kezében a könyvet. Még kora délután volt, élesfényű, csaknem tündöklő decemberi délután, amikor csöndesen odahúzódott a fehér majolikakályha mellé, az aranyozott keretben ragyogó ovális, zöldesfényű tükör alá, szemben a Dunára nyíló nagy ablakkal. Körülötte egy alacsony, szegletes, tömzsi asztalon könyvek magaslottak, csupa súlyos, komoly barnafedelű könyv, az Akadémia történelemtudományi kiadásai. A kezében vékony ujjai között John Addington Symonds híres angol történetírónak az olaszországi reneszánszról írott munkáját tartotta, azt olvasgatta, többször meg-megállva, szédülten körülnézve és valamely lebírhatatlan szomjúsággal.

Anyja, aki átment a szobán, mert vendégeik is voltak, megcsóválta a fejét:

— Nem lesz sok, Cecile? Megérted ezeket? Talán valami mese, vagy könnyű kis ifjúsági regény kellene.

A kis Cecile, aki alig látszott ki a mély zöld ripsz karosszékből, mintha nem is hallotta volna a szavakat. Fülig pirosodva, csaknem belefúrta magát a lapok közé s mohón, habzsolva olvasott tovább. Mintha soha-soha nem tudott volna betelni a betűkkel, a betűkbe rejtett tudással és étellel. Szórazottan, de azért nagyon melegen bólintott a karcsú, alacsony asszony után.

— Érzem, mama, érzem, amit olvasok! Mama...

— Jobb szeretném, ha játszanál a fiúk és leányok között, mint régen. Pompás korcsolyaidő van ma, miért nem mentél a többiekkel? Már befagyott a városligeti tó...

Cecile kezéből kicsúszott a vaskos, öreg tudósok kezébe illő, komor barnatáblás könyv. Éppen Gian-Galeazzónál, Itália konok kényuránál tartott s agyában reszketve futottak tova a komoly olasz nevek, régi emberek, régen elporladt vezérek nevei. Mintha egészen más világban kerengett volna.

— A városligeti tó? — bámult maga elé tétován. — A városligeti?

Mama fölnevetett.

— Hát a nádudvarira gondoltál? Abban csak nyáron van víz, ilyenkor csak az iszap fagy meg a fenekén... Vagy talán még fáj a lábad?

Cecile erre talpra ugrott. A jobblábára lépett, erősen ujj-hegyre állva s könnyedén körülspiccelte a szobát. Úgy ugrott anyja nyakába.

— Nem fáj, mama... Látod, semmi baja már. De mindig arra gondolok, hogy lehet. Azért lehet. Tudod, mikor a nyáron ott Nádudvaron leestem a fáról...

— Ne beszélj róla, Cecile! — simította végig gyorsan sűrű, búzaszőke haját az asszony. — Elég volt az akkor. Sosem felejttem el!

Cecile hátravetett fejjel nevetett. Könnyed gondtalansággal, mégis egészen gyerekesen.

— Te nem felejtet el, mama? Te? És én? Ó, amikor zuhanni kezdtem, zuhanni egyre mélyebbre... Nem is tudod, hogy a nagy barackfa volt!

— A nagy barackfa? Hiszen úgy mondták, hogy csak...

— ...a zöld ringló — bólított Cecile mosolyogva. — Én mondtam, hogy azt mondják. Kata, aki látott, megesküdött nekem az örök üdvösségére, igen arra, hogy nem árul el, nehogy még jobban megijedjetelek. De, tudod, mama, az nem volt baj, hogy én akkor ott nyáron leestem a fáról.

Mama eltakarta arcát.

— Nem akarok rágondolni, Cecile! Nem akarok... Azt hiszem, elég iskola volt az neked és elég büntetés...

Cecile alig érte fel mama vállait. Karcsú, vékony karjaival ölelte át és ráborult melegen. Keskeny, nagyon mély ibolyaszínű szemei voltak, azokkal cirógatta körül mama arcának finom, gyöngéd vonalait, a szeme alatt tovaafutó hajszálvékony ráncokat.

— Tudod, mi volt a büntetés? Az, amikor fölmentem azért a nagy barackért, amit nem tudtak leverni és én nem is engedtem, hogy leverjék. Csak mentem, mentem fölszaggatott ruhával, felkarcolt térdekkkel, mert kézzel akartam elérni, mama, kézzel s úgy beleharapni, ott fönn a fán! Egészen beleizzadtam. Kata lenn jajgatott a füben. Imádkozott értem, imádkozott és szepegett és sírt és folyton a ház felé nézett, nem jöttök-e, nem jössz-e, mert csak tőled féltem, avagy inkább talán féltettelek, hogy szomorú leszel. De még nem láttál semmit s csak a fiúk ordítottak és fenyegetőztek felém. Tőlük azonban nem féltem. Sőt! Ők már oly sokszor mondták, hogy igazi nagy fára úgy

se mernék felmenni, legfeljebb a zöld ringlóra. Nos, akkor megmutattam! No ne félj, mama, ne takard el az arcodat, már régen volt. Nyugodj meg, többet nem teszem! Többet soha!

— Remélem is, Cecile! — törölgette arcát az asszony és félfüllel a szalón felé hallgatózott, ahol a vendégek ültek. Elvégre elmúltál tízéves és elég sokáig bicegtél. Jó iskola volt számodra, nekünk meg rettenetes izgalom.

Cecile odafúrta arcát a meleg vállhoz, a puhán dobbanó szívre. Lehúnyta szemeit. Szégyelte magát. Fölsírt.

— Azt nem akartam, mama! Azt nem... Feledd el! Nem akartam! Én csak a barackot akartam elérni, megmutatni a fiúknak, hogy elérem s kézbe venni. A két kezembe, mama. Nem is a barackért, csak hogy tudom! És látod, bár tudtam: nem tagadhatták a fiúk se, hogy tudtam! — akkor történt a baj. És tudod-e, miért? Tudod-e, hogy ott kellett bűnhődnöm fenn a fán, mint akkor, azoknak kettőjüknek a fa alatt? Tudod, mama, Ádámra és Évára gondolok a fa alatt... Nos, én is a gyümölcs által vétkeztem, de a gyümölccsel okultam. Mert mikor beleharaptam, képzeld el, mama, fenn a fán! Gyönyörűen süt a nap, Kata sír odalenn, a fiúk ordítanak, de azért győztem, győztem, fenn álltam az öreg fán, alattam ropogták az ágak s beleharaptam a barackba. Gyönyörű, kerek, pirossárga kajszinbarack volt. A legszebb nádudvari példány. Lehúnytam a szemem a gyönyörűségtől, a két számon csordult le a nyál s két kezem felröppent az égnek, pattintani, tapsolni szerettem volna a fiúknak, amiért ők nem mertek, Katának, amiért siratott. A barack édes volt, húsos, mézes, illatos. Odalent csönd lett, éreztem, igen, mama, éreztem, hogy irigyelnek, irigyelnek az élvezetért, a győzelemért. Föl kellett nézнем, igen, föl kellett nézнем, olyan remek, meleg érzés volt az, a diadal teljessége, igen... S akkor, akkor, mama! Akkor láttam, hogy a barack közepén rettenetes, fekete, borzalmasan fekete, rút kukac van! Borzasztó pilanat, borzasztó! Az útálat, az irtózat előntött, nem is tudtam, hogy dobtam el magamtól a barackot, nem tudok semmit, a gyomrom kavargott, a szívem reszketett, rettenetesen reszketett, mama! Sírni, sírni tudtam volna haragomban és szégyenemben. Már éreztem, hogy szédülök, de nem bántam, még a kezemmel is meglöktem, lejjebb dobtam magam a fáról, a tudás fájáról, ahol azt a gyönyörű férges gyümölcsöt találtam. Amiért fel mertem mászni a legvénebb fára is!

— Próbáld elfeledni te is, kis Cecilem.

A leány szomorúan fölnézett anyjára.

— Gondolod, hogy lehet, mama? Nézd, én úgy érzem, az ember soha semmit sem felejtethet el, amit egyszer átélt. Minden velünk jön, minden, talán a sírunkig. Csak egyszer csöndesebb lesz, egyszer sötétebb.

— De miket beszélsz, Cecile? Mi vagy te, szónok, költő vagy színész? Egy kis tízéves leány vagy, játszani kell, gyerekek között lenned és...

— Hagyd, mama! — nézett fel hozzá könyörögve a kisleány. — Ezt szeretem én, ezt: így látni, így érezni s neked erről így beszélni. Én! Jaj, mama, hát nem látod, nem érzed, hogy én ilyen vagyok? Nem érzed?

Odabenn a szalónban valaki megemelte a kilincset. Mama gyorsan megsimította a leány arcát.

— Majd máskor, Cecile. Majd később. Most teát kell adnunk a vendégeknek. Hagyd a könyveket, már úgyis sötétedik és a lámpánál ne rontsd a szemedet. Gyertyánál még inkább romlik. Jöjj be te is, ha kedved van. Bár csak nagyok vannak. Cecile elhúzódott anyjától.

— Minek? Akkor nem beszélnek úgy, ahogy szeretnének... Jobb nekem így, itt. Tudod, mama, én azért nem vagyok egyedül: a bútorok, a falak is beszélnek és élnek.

A mama nevetve csókolta meg a kisleány széles, magasan hátrahajló síma homlokát.

— Kis okosom te. Kis öreg okosom. Azok is éreznek talán? Azok is?

Azzal sietve, könnyű, puha lépteivel átsietett a szobán. Kis Cecile utána fordult, míg csak látta. Aztán megsimogatta nyomában a levegőt. Körülnézett a meleg, keskeny szobában, melyben könnyű levendula-illat úszkált. Egy ujjal lágyan, mintha hárfahúrokhoz ért volna, átsimította a rózsagirlandos tapétával borított falakat, az ajtós szublódot, a fal mellett álldogáló székeket, a tömzsi asztalt s a félrehúzott zöld ripsz-függönyöket.

— Éreztek — susogta körülnézve s arcát a nagy karosszékhez szorítva gyöngéden —, én tudom, én érzem, hogy ti is éreztek. Csak éppen nem tudtok beszélni, úgy, mint mi.

Csönd volt körülötte, csak a szalónból hallatszott át a vendégek — csupa komoly, okos férfivendég — hangjának zümögése. Cecile mégis úgy hallotta, világosan, egészen tisztán, hogy a bútorok, a falak, mind, mind felelnek neki, igazat adnak neki. Titokzatos, lágy kezek nyúlnak feléje belőlük, megsimogatják s lágy muzsikaként susogják körül: benépesül a kes-

keny szoba, megtágnak a falak s nincsen, soha nincsen egyedül közöttük.

Az ablakhoz igyekezett, bár odakinn már megfeketedett a homály, titokzatosan megmélyültek az árnyak. De az égbolton finom, bíboros pirosság égett, az a pirosság, melyről mama még egy-két évvel ezelőtt azt mondta, hogy ott sütik az angyalok a karácsonyfa süteménykeit... Ma már tudja, hogy ez csak mama meséje, de azért mégis szerette nézni s mégis arra gondolt, arra tudott gondolni, hogy ott azért mégis karácsonyi süteményt sütnek az angyalok. Már a komoly tudományok felé hajlogatott, különösen a történelem vonzotta, a népek, nemzetek szokásai, törvényei, nyelveket is tanult, de azért a meséket, az édes, gyermekien naív, hitetlen s mégis oly vonzó meséket még mindig szerette. Hasonlítottak ahhoz a finom, lágy, kissé ködfelhős és opálosfényű világhoz, mely belül remegett a lelkében, melyről tudja, hogy egészen más valami, mint a napi élet, de annál mégis erősebb és talán igazabb élet. Milyen messze volt ez a világ! Milyen mérhetetlenül messze! Száz és száz mérföldnyire a Dunától, száz és száz esztendővel korábban, előbb, amikor még gáz se volt, gyertyák és lámpák se, s füstölő fáklyákkal világították az utcákat. Meg se mozdult, igen, egy szót se szólt és mégis mennyi hangot hallott, mennyi embert látott: embereket, akik tört és mérget hordoztak magukkal, akik márványszobrokat faragtattak, aranypénzt verettek, vért ontottak, tömérdek meleg testvéri, emberi vért... Milyen jó, hogy ismeri azt a világot, milyen jó, hogy elmúlt s ez itt, amiben itt élhet, itt a Duna mellett most milyen más! Anya is, apa is, a fiúk is mondják, hogy ne fárassza magát ezekkel a komoly, öreg tudósoknak való könyvekkel. Holott még sokkal többet kellene olvasnia és tudnia! Olyan ez, mint valami furcsa, izgatott, lázas készülődés és fegyverkezés. S ezt mind-mind annak a férges baracknak köszönheti! Ha nem zuhanik alá a magasságból, akkor most ő is a Városligetben szaladgál, siklik a tó jegén, csak azt látja, ami van s nem gondol a multra, mindarra, ami mögöttük lezajlott.

Mama megnyitotta az ajtót, a szobaleány gyertyákat hozott és lámpát. Cecile arcához kapta a kezét. Szinte fájt az éles fény, hasította, vágta.

— Minek az, mama? Jó nekem így is. Nézem a Dunát, az utcát, az árnyékokat nézem.

— De nem látod — csóválta fejét mama. — Sötét van odakinn is, benn is! Sötét.

Cecile szája szétnyílt. Nagy és heves kiáltás égette odabenn. De a szobaleány összehúzott szemmel fintorított s gúnyosan pittyesztett. S ettől nem tudott se szólani, se kiáltani. Ha mama lett volna, csak mama vele: akkor igen. Akkor kikiáltotta volna, hogy nincs egyedül, hogy lát, hogy belül és benne gyulladozik valami és világít. Mint a virrasztó láng ott a Rókus-kápolna előtt, amihez oly sokszor eljártak mamával este sétálni és nézni.

A szobaleány nevetett. Nagy, erős leány volt, nénje Katának, aki látta őt a nyáron a fa alatt. Kemény, érdes hangja csaknem megütötte Cecilet.

— A nyáron kellett volna inkább elbújni a kisasszonynak, a nyáron. Akkor most táncolhatna a többivel, kinn a jégen! Szól a zene és mind égnek a lámpák. Nagy kerek lámpák, zöld is van közte, piros meg sárga is... Katonabanda szól, összeütik a cintányért is, meg a dobokat. De a nyáron...

Mama homloka megrándult. Keskeny szája szigorúan nyílt széjjel.

Siessen a teával, Zsuzsa kérem, siessen.

Mama látta, hogy Cecile kis arca fájdalmasan megrándul, mama sajnálta Cecilet. S Cecile érezte ezt, érezte világosan, holott mama semmit se szólt erről. Cecile lehúnyta szemeit s odahajolt mama könnyű vállához.

— Olyan jó vagy, mama. köszönöm neked, köszönöm! Mert hiszen azért én mehetnék már, Zsuzsának nincs igaza, nem fáj a lábam, akár táncolhatnék is újból, de... De nekem jobb így, mama! Így magamban, igen, a könyvekkel, vagy talán azok se kellenek mindig. Bennem mindig világos van és csodálatos zene és képek. Mint a mécs ott a Rókus előtt, úgy égek, úgy lángolok, nem látod-e, mama?

Mama ijedten megsimította a kisleány arcát.

— Cecile! Csak nem vagy beteg? Lázad van talán? Lefekszel inkább? Vagy bejössz a vendégekhez?

Cecile vidáman nevetett. Lábujjhegyre állt s körültáncolta anyját.

— Hiszen akár repülnék, mama! Semmi bajom, jó kedvem van s inkább olvasok, ha szabad, vagy ha nem...

Zsuzsa jött vissza a tálcával, mama felnyitotta a szalonajtót, előrement s hátraintett. Cecile megrázta fejét, odaszaladt az ajtóhoz s becsukta Zsuzsa mögött. Akkor, abban a pillanatban hallotta meg Kálmán bácsi hangját, Kálmán bácsiét, igen, egészen világosan tudja, hogy ő volt, Stréter Kálmán bácsi s

azt mondta Barkassy Géza bácsinak, apa legkedvesebb barátjának, hogy „az asszonyok nem képesek semmi nagyra, hiszen csak állatok, a Biblia is mindig asszonyi állatokról beszél...”

Cecile elvörösödött. Szíve a torkát verte izgalmában. Fergetes harag öntötte el. Hát hogy tudnak így szólani, hogyan beszélhetnek így? S éppen apa barátai s éppen akkor, mikor mama viszi hozzájuk a teát, gondoskodik róluk, kedveskedik nekik? Hogy csak állatok, hogy nem képesek semmi szépre, nagyra? Hát nem olvassák ezek a nagy, okos férfiemberek a könyveket, amiket írnak? A multak könyveit, melyekből okulást nyerhetünk? Hiszen abból mindent világosan megtudhatunk! Hát kik ontották a testvéri vért, kik háborúskodtak untalan, kik gyűlölködtek, kik raboltak, kik pusztítottak? Nem a férfiak-e vajjon? Lám, mit mond John Addington Symonds is. És ha már nem akarnak olyan messzire menni, mi van itt magyar földön, mi volt annyi száz és száz éven át? Hiszen a férfiak alig voltak otthon, a férfiak tavasszal hadba szálltak és csak a téli fagyok, havazások hajtották őket vissza a várakba, városokba. Az asszonyok gondoskodtak róluk, az asszonyok őrizték az otthont, a vagyont. Ők szóttek, ők fontak, ők főztek, ők ápolták a betegeket, az öregeket. Ők virrasztottak, igen, virrasztottak, akár a mécsvilág ott a Rókus falán! Hát ők ezt nem tudják odabenn? Nem?

Iszonyú láng borította el kis Cecilet ekkor. Mintha kigyuladt volna körülötte az egész szoba, megnyíltak volna mind a falak és beláthatatlan messziségbe nézve, megnöve, roppant zengéssel lelkében és halk, puha hangjában széjjelnyitotta a fényes fehér ajtószárnyakat. Ott megállva a lámpák fényében, kicsiny alakját fölnyujtva, mintha röpdülni kényszerült volna, röpdülni és lángolni, bekiáltott a nagyok közé: férfiak közé!

— Csak tessék várni, csak tessék várni! Majd meglátják, hogy mit tudnak az asszonyok! Majd én!

...S ő, Tormay Cecile, a mozdulatlan dolgok életének felfedezője, a csodálatos mesék álmódója, az elmúlt küzdelmek ismerője, a nagy magyar jövő fanatikus szerelmese először a betű erejével, a szépirodalom legnemesebb és legmagasabb eszközeivel igazolta az egykori kisleány álmait. Ez az egykori kisleány, aki leesett a fáról, magányra szorult s így mindinkább önmagába, befelé nézett, könyvek közé ásta magát s önmagán s könyvekbe szorított életeken keresztül ismerte meg a külső világot. Így írta meg évekkel, hosszú évekkel ezután az Emberek a kövek között című regényét, a Régi ház című

regényt, amelyben tengernyi kincs közben erre a feledhetetlen mondatra találunk: „és kimondta azt a szót, amelynél az ember kétszer csókolja meg a száját: mama“. Megírta az Ősi küldött című templomi áhítatú nagy regénytrilógiát, megajándékozta a szépet és nemeset szerető magyarságot két pompás novelláskötettel. Minden betűvel, minden mondattal, amit leírt, mintha az asszonyi lélek külön csodálatos hivatottságát és nagyságát szolgálta volna. Csaknem az első magyar író volt, akinek műveit a legműveltebb nemzetek nyelvére lefordították, egy ízben a Nobel-díjra is ajánlották. Minden sorával elmúlhatatlannul megfényesítette a magyar nevet és az asszonyi nemet.

Elmulhatatlan érdemei közé azonban nemcsak művészi elvonultságában szerzett művei tartoznak, emlékezetét munkáin kívül egy ma is élő hatalmas szervezet őrzi, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, melyet közel húsz esztendővel ezelőtt, a nagy háború befejezése után, a különböző forradalmak között vergődő nemzet életének megmentéséül hívott életre. Az a Tormay Cecile, akinek meséit a világirodalom legnagyobbjai ismertették a maguk nemzetével, ez az előkelő művészeteknek élő íróművész akkor, a legnagyobb írói sikerei közben meghozta a legnagyobb áldozatot kitűzött célja, a magyar nemzet egységének megteremtése érdekében: letette a tollat, lezárta meséi világát s kiállott az élő harcosok soraiból. Hosszú éveken, csaknem két évtizeden át városról-városra, faluról-falura járt s csodálatos hangja zengésével, forró lelkének erejével az asszonyokat hívta egybe. Az asszonyokat, akikről kiskorában oly lekicsinylő szavakat hallott. Nem szereplésre, nem vetélkedésre s gondtalan szórakozásra, hanem komoly munkára, nemzeti összefogásra. Mert ő, aki a multakat tanulta ismerni, aki a multba nézett és a jövőbe látott: tudta, hogy abban a megpróbáltatásban, mely 1918-ban érte Magyarországot, csak a legteljesebb összefogás mutathat utat. Öntudatra, nemzeti öntudatra ébresztette a magyar asszonyokat, ezért hívta őket szövetségbe, nyilvános munkára. Régi dicsőséges nagy magyar asszonyok munkájának folytatója lett az ő emlékezetük megőrzője, aki nem a maga, hanem egy egész nemzet családján belül végzett hatalmas munkát.

Tormay Cecile neve úgy is mint író, úgy is mint asszony, úgy is mint magyar, mindenkor ott fénylik a nagy magyar királynők, a nagy magyar asszonyok soraiban: Ő még látta a nagy Magyarországot, ismerte a boldog békevilágot, átélte a háborút és forradalmakat, de amikor mindenki azt hitte, hogy

minden elveszett, amikor kiütötték a magyar férfiak kezéből a fegyvert, Ő, a kicsi, filigrán, finom íróasszony az élő szó és írott betű fegyverével a fegyvertelen magyar asszonyokat szólitotta láthatatlan és erős harcba, családok, társadalmak életén belül való munkára: mert nemcsak a múlt, de a jövő nagy Magyarországot is maga előtt tudta és akarta látni.

BEVÉGEZTETETT

*Gyűlöletesek a nagyok,
a bukott és viruló ősök,
mi már gyermekkorunkban is csodakép
a többi gyereket szerettük.
Gyűlöletesek a felnőttök,
kik zsarolóan mindent tudnak,
füttyülnek és tikkadt dél felé
kiülnek a házak elé,
vagy bebújnak a ház belébe
ingujiban s oly undokak.
Elfeküsznek tejszínhabos
gyermekegünkön morogván,
úgy megülnek a nagy Időn keresztül,
hogy dermed minden tagunk mozogván,
nem merünk és unatkozunk,
gyűlölünk és fenekedünk,
kóválygunk, mint zöldmégű szesztül,
mert dalainkat eldalolták,
álmainkat kicsontozták,
beleinken hegedültek,
agyvelőnkön lángot szűrtek,
s nőttek naggyá, fene széppé,
költökké és váteszekké;
börtönül csak szégyenünk
maradt már s a vézna glosszák
ujjainkat szégyelik.
Unjuk már a versek hosszát,
minden kész már és olyan szép,
nincs más hátra, mint halállal
egybekelni szolganép,
s éppendítő zuhanással
behúzni a vaskaput.*

Kéry László

A LÁZADÓ REGÉNY

Irta: *Sándor István*

AHAGYOMÁNY és a forradalom lüktető egymásutánja örök törvény a történelemben: eszmék születnek, virágoznak ki és halnak el, hogy új eszmék kibontakozására adjanak teret. Még él a nemzedék, amely a századvég irodalmi hitvallására esküszik, még közöttünk a magyar naturalizmus java képviselői, még idegenül állunk szemben a regénnyel, amely nem a natura, a természet, az élet régi célkitűzéseivel indul. De már kezdünk megszokni egy más írói programot is, amely a dolgok természetes logikájából, az élet törvényeiből, a natura szűk határai közül kitorve szinte forradalmat hív elő a naturalista regény világában. Emlékezzünk az 1900-as évek körül ilyen forradalom szakította el líránkat Adyval a régi klasszikus szabású, Arany János tiszta szavaival szóló magyar verstől; de míg Adyval az élet nagy, természetfölötti titkai felé tanultunk meg hallgatózni, míg lelkünk ismeretlen, mithikus világának félhomályába kezdtünk leskelődni, regényünk — élén Móricz Zsigmonddal — éppen sorsunknak ezt a megfejthetetlen, természetfölötti, csak sejtelmeink számára adott oldalát küszöböli ki. Azóta négy zivatáros évtized pergett le s a szél fordult: fiatal költőink visszakanyarodnak az élethez s a regény első kirándulásait teszi az élet, a természet fölött elhelyezkedő misztériumok, a lélek csodáinak honába.

A régi regény zárt, egységes rendszernek fogta fel az életet, világos, racionális, sőt kérlelhetetlen törvények szövedékének s legfőbb feladata volt, hogy megfigyelje: mit kezd az ember, a törvények rabja ebben a zárt és senki által át nem törhető mindenségben. Így kapott különös hangsúlyt a környezet, amely keretet ad sorsunknak, a szűkebb börtön, amelynek falai határolják rabságunkat. A táj, a kor, a társadalmi problémák szinte tudományos alaposságú pontos megfigyeléseken alapuló ábrázolása a naturalista regény első főfeladata volt. Legendákat olvasunk nagy francia íróról, akik hűvös tavaszi éjszakákon a szántóföld egy-egy szögletén meglapulva figyelték meg az állatvilág életét, akik kínos részletességgel halmozták fel a pun háborúra vonatkozó történelmi értesülések adatrengetegét, vagy a vásárcsarnokok, a külvárosi nyomortanyák, esetleg a kórházak életének tüneteit hal-

mozták fel természettudományos gondossággal. És mindezt — a regényért, egy tudomány kívüli művészi cél megvalósulásáért! Ma mintha a kulisszák fellázadnának a dráma ellen, a milieu egyszerűre fontosabb lett a regénynél, a tudományos és szépirodalmi elemek élesen elválnak egymástól. Önálló műfajok válnak ki a regényből: a társadalmi háttérből szociográfia lesz, a történelmi regényből a történelem a regénynél jobban érdekel és megszületik a történelmi életrajz, ami pedig régen, mint couleur locale, ragyogó tájkép csillogott a regény háttérében, többé nem a meséért, hanem az íróért van s kialakul az írói örjáratok műfaja, az útikönyv.

A valóság és költészet naturalista keverékében íme, a valóság többé nem érzi jól magát; de forr és lázadozik a másik elem is, a forma, a költészet. „Tanunak“ lenni, kívül állni a problémákon, tárgyilagosan, sőt szenttelenül beszámolni, tényeket keresni és fényképezni s lemondani az értékelésről, magunkba fojtani érzéseink feltörő áradatát, elfogulatlanok lenni még legsúlyosabb problémáinkkal szemben is, írni előítéletek nélkül: hirdette a régi regényíró illemkódexe. Az író kívüláll az eseményeken, beszéljenek hát helyette a tények! Szóljon tisztán, izléses egyszerűséggel, vagy a hétköznapiok durva közönségességével, melyekről be kell számolnia! Alig van művészi áramlat, amely több önmegtadadásra készítené a költőt, a legköltőibb képességeivel szemben. Ha igaz, hogy a művész érzékenysége nagyobb, mint másoké s elefántnak néz szűnyogni bajt, a naturalizmus korának írójában a szívnek éppen ez emberibb szavát kell elhallgattatni. És ha igaz, hogy a művész a szépség papja, aki szavainak varázsával, szellemének pezsgő ötleteivel, képzeletének bűvészmutatványjaival egy magasabbrendű, nem-hétköznapi világba kalauzolja az olvasót, a naturalista regényírónak éppen írói hivatásáról kell lemondania. Kétségtelen, a céltalan aszkézisnek e korszaka végetért: az érzések és hangulatok, a szikrázó szellemesség, a fantasztikus színei ömlenek el újabb regényeinken, az író a regényben is elsősorban lírai költő, ha éppen nem a szavak orgonájának zenésze. Az olvasót nem egyszer lepi meg az érzés, hogy a forma, a stílus, a kompozíció fontosabb a tartalomnál s a valóság messze elmarad a szabadon szárnyaló művész látomásai mögött.

Baj van azonban a tartalommal is: a világgal birkózó emberről lényegesen más fogalmaink vannak, mint amilyennel a századforduló évei dolgozhattak. Az emberi lélek akkor még szinte számszerű törvények alapján működő gépnek tetszett, lelki folyamataink pályáját már-már fizikai képletek segítségével próbáltuk meghatározni s olyan biztonsággal tájékozód-

tunk lelki jelenségeink között, mintha egy csalhatatlan iránytű vezette volna utunkat. A természettudomány nagy diadalainak korában lelkünket is a kézzel fogható, mértékkel mérhető valóságok közé soroltuk s nem vettük észre, hogy a nagy minden-ség ezernyi titka közt a legnagyobb titok. Mennyire más a kép, amelyet ma hordunk magunkban a lelkünkről! A tudat tiszta, napsütötte hegycsúcsai alatt titokzatos sötét szakadékok, fekete alvilági tárnák homályát sejtjük, ahonnan lobogó fekete árnyak küldenek fel üzeneteket. Az ösztönök, a végig nem gondolt, magunkba fojtott, elnyomott vágyak, az idegek nyomasztó szorongásai, látszólag legyűrt aggodalmak, mint sötéten gomolygó árnyak forrongnak és lázadoznak ebben az alvilágban s lázadozásuk olykor aláaknázza lelkünk életét: a hegy beomlik, vagy a mélyből felszökell a láva. Hol van a lélektan, amely a nagy titkok e világába világíthatna, törvény, amely az örökké ingó egyensúly rejtelseit kimeríthetné. A régi regénynek egyik nagy tragédiája, hogy a pontos, tudományosan alapos lélekábrázolás igényével maga fedezte fel a lélek e hozzáférhetetlen rétegeit: a nagy igény túlvezetett a „természet“, a natura határain s ma már a tudatalatti misztériuma igazolja az író előtt azt, ami a természet világán túlesik, a természetfölöttit, a misztériumot.

S vannak immár íróink: az Undsetek, a Chestertonok, Claudék, akik hasonló titokzatos világot tárnak fel tudatvilágunk felett is: ha régen az anyagvilággal zárult a regény szemhatára, ma nagy írók tesznek hitvallást a vallás, a kegyelem, a kereszténység mellett. Az összefüggések, amelyek között életünk folyik, valóban sokkal gazdagabbak, semhogy néhány vezérszólamban, mint Kenyér, Atöröklés, Szerelem, Betegség kimerítően volnának jellemezhetőek. Sőt! Ez a jellemzés végtelesen töredékes: hiányzik belőle az a párbeszéd, amelyet lelkünk örök hajlamai szerint egy fölöttünk álló magasabbrendű szférával folytatunk. Ez a természetfölötti világ is közelebb jött hozzánk, érintését érezzük egyéni sorsunk s a nemzetek története fölött egyaránt s a ma regényírója egyszer a keresztény hit alázatosságával, másszor az úttalan keresők vergődő nyugtalanságával hajtja meg fejét előtte. Ez az élményünk is az élethez, az emberhez tartozik — így születik meg napjainkban a katolikus regény és pogány párja, a mithikus regény is.

De menjünk még tovább! Íróink igazolják, hogy nemcsak a világunk bővült; ami a világból a mienk volt, azt is másként látjuk. Közelebb került hozzánk a lelkünk, jobban ismerjük

képzeink szövődésének, emlékezetünk megelevenítő erejének, képzeletünk életalakító energiájának törvényeit. A nagy írók nyomán nagy tábora sorakozik fel a követőknek. Egész iskolája van Proustnak, aki felfedezte, hogy nemcsak emberekre és eseményekre emlékezünk, hanem titokzatos módon lelkünkbe ivódik a dolgok, a percek, az emberek alaphangulata is s ha mágikus erővel visszaidézzük, életünknek egy elsüllyedt darabját kaphatjuk vissza. Írók sokasága esküszik Joyce-ra, aki megkísérelte egyetlen embernek valamennyi egyetlen napi lelki élményét fősorakoztatni, azzal a közvetlenséggel, szaggatottsággal, a lendületnek azzal a feltarthatatlan előreirramodásával, amellyel önmagunkban élünk, el nem választva, inkább egymásba szöve összes érzékszervünk minden benyomását, lényegest és lényegtelen, szinte pontok, mondatok nélkül, a maga tagolatlan, ősi alaktalanságában. Vagy említsük-e Huyley nevét, kinek magyar földön különösen erős a visszhangja s ki az élet zürzavarába kábulva legenergikusabban lázad az idő ellen, egyik könyvének fejezeteit szinte áttekinthetetlen össze-visszaságban halmozza fel, amint a hős agyában a jelen benyomásai és a múlt emlékei egymásbafolyznak s úgy érzi, „az agyában egy örült lakik, aki fényképcsomagot kever össze és szór szét, ahogy eszébe jut, azután megint összekeveri örökkön-örökké“.

Kell-e mindezek után mondanunk, hogy a regény napjainkban a műfajnak sohasem látott forradalmán esik át. Az a bátorság, amellyel valamikor egy reális hajlamú kor felszámolta az ősi romantikát, szinte jelentéktelennek tetszik a formák mai merész átfogalmazásához képest. A naturalista regény önellenmondásai most állnak bosszút a szellemen, amelynek jegyében jöttek a világra: mint lázadó szolga hagyja el a regénybe erőszakolt tudomány, mondanivalója fölött összecsap a művész elnyomott teremtő kedvének bő hulláma, lelkünk ismeretlen, rejtelmes földrészei csábítják a felfedezőt s megváltozik körülöttünk még a levegő is, amelyet a regény áraszt. Mintha nem is az irodalom, hanem maga az író született volna újjá a század viharzó történelmének tüzeiben.

AZ ÚJ «MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET»

(Fajiság vagy kultúrképződés?)

Irta: Hajnal István

ALLITÓLAG a történetből való a jelen. Többnyire úgy látszik azonban, hogy a történelemnek kell úgy formálódnia, ahogy azt a jelen érdekei és érzelmei kívánják. Történeti érvelés, a multnak kötelező tanulságai helyett.

Kultúra, fejlődés, társadalom, nép, nemzet, faj: Ma végzetes problémákká lettek. A jelen erői sodorják valamiféle sors felé. Pedig a történetből valók. Nincs hát olyan történelem, amiből megtudnánk az egyetlen igazságot?

Egy vagy két emberöltővel ezelőtt még idegeket nyugtató volt az akkori művelődéstörténet. Mi voltunk a nagyszerűek, a haladot-tak, a régiek rendeltetése az volt, hogy idővel, századról-századra folyó küzdelemmel, olyanokká legyenek, mint mi vagyunk. A művelődéstörténet passzióval halmozta a régi kultúrformák adatait. Iskola, irodalom, művészet, jog, gazdaság, udvari élet, főúri élet, családi élet, szokások, erkölcsök. Átvételek, hatások. Az egyik század iskolájából fejlődött a következő századé, jogszervezetéből a következő század jogszervezete. Ily kultúrformák között bujt meg a régi ember, nem tudni, miért épp ilyenek között.

Az utolsó évtizedekben aztán csaknem megszűnt a «művelődés-történet» külön tudománya. Csak egyetlen történet van. Akár cselekedet, akár kultúrforma: mind a korszak és a kultúra lelkiségéből, szelleméből következik.

Egyszerre mozgásba jött minden a mult életében. Minden kultúrformát gázneműi belső feszítőerők hajtottak s alakítottak. Honnan a kultúrák, népek, korszakok e belső energiái? A szellem külön élete? Metafizika? A Teremtés méhéből emelkednek fel? A született emberbe beleoltva? Biológiai fajiságban rejlő lelkiségek?

Ma ez a kérdés. Mi a francia, mi a német? Mi a magyar? Összevissza elemzése, magyarázgatása a szellemnek-jellemnek, népi hivatásnak.

Hinnünk kell, hogy a történeti élet formái mögött mély dolgok rejlenek. Hinnünk kell a legmélyebb, átfogó kultúrformában, mindnyájunk édes történeti otthonában, a nemzetben. De talán mégsem kell hinnünk mindenben, ahogyan e kultúrformákat elődeink valaha is megélték.

Sem a régi «művelődéstörténet», sem a mai «szellem-történet»

nem ad választ arra, hogy miként történt. Az egyik csak a formákat konstatálja, a másik csak az erőket. Pedig hitünk, odaadásunk, bizakodásunk csak akkor lehet szilárd, ha tudjuk, miként keletkeztek a kultúrformák, mit ragadtak meg, fejeztek ki az örök emberi élet anyagából, miként segítették fel a csupasz embert magasabb létre, az embereket magasabb, teremtő közösségre. Akár szerszám, akár műalkotás ; akár élőszó, vagy irodalom ; vagy család, gazdaság, kereskedelem, államszervezet : Minden forma a társadalmosodásnak módszere. Módszer, amivel az egyén a maga életének belső tartalmait kapcsolja a többiekéhez ; s azt s úgy emeli ki magából, amit s ahogyan a társadalmosodás módszerei számára lehetővé teszik. Semmit sem ad önállóan, mindent a formák, módszerek érintése alatt ; s miközben a formák megérintik, mindig újat ad mégis önmagából hozzájuk, mindig gazdagabb életanyag kifejezésére alakítja tovább őket.

Konkrét formák, módszerek nélkül nincs társadalom, kultúra és fejlődés. Nélkülök csak ösztönösen egybeverődő embercsordák vannak, — ha voltak ilyenek valamikor.

Van tehát külön jogosultsága a művelődéstörténetnek, a kultúrformák tudományának.

De a módszerek nem önmagukban, önmagukból képződnek ki és fejlődnek tovább, mint ahogyan a régi művelődéstörténet előadásában szerepelnek. Viszont másrészt nem is metafizikai vagy biológiai eredetű lelkeség képesít egyes népeket a kultúrformák továbbfejlesztésére, mintahogyan a mai szellemtörténetből önkéntelenül is következnek. A fejlődésképességnek is konkrét tudományos szempontokkal vizsgálható története van. A társadalmosodás formái, módszerei történeti vonulással érnek el új s új népeket. Az egyik termékenyen használja, fejleszti őket, a másiknál lim-lomként elveszhetnek. De ahol megtermékenyülnek, ott is azért, mert történetileg előkészített társadalomtalajra találnak. Oly közösségekre, amelyekben, bármily primitív módon is, ember és ember nem egyoldalú érdekek szerint igazodik egymáshoz, hanem valami előzetes történeti-szociális processzus következtében a teljes élet sokoldalú kölcsönös méltányosságai szerint. Oly megelőző processzus, amely a pillanat ösztöneit félretolja, az egyént és családot a maga személységi teljesítményeire utalja, a közösséggel csak az érdeknélküli szociális társkereséssel illeszti egybe. Az ily társadalomtalaj mohón issza magába az új szociális formákat, módszereket, amik az élettelenes együttélés sokoldalú kifejeződését segíthetik. Mély életanyag kerül a formaképződésbe, új s új formák dolgozzák fel, tárják fel nagyarányú, magas kultúrszerkezetté ez életanyagot.

A kultúrfejlődés kérdése tehát a konkrét tudományos kutatás kérdése. A történetet is Isten vezeti, de emberileg megismerhető törvényszerűségek által. A kultúrformák nem lelkes lények, megtestesült szellemiségek, hanem módszerek funkcióiból egybeilleszkedett szerkezetiségek. A nemzet: forma és módszer, mélyen behatolva az élet örök emberi talajába. Ott alakul ki, ahol a minden nap kicsiny munkája s öröme nem szorul hátra valami erőszakos, uralmi érdekközösségben, vagy alattomos, «észszerű» szabad társadalomversenyben. Ott, ahol az egyén nem elkülönült erő-egység, hanem a kultúrformák közvetítésével sokoldalú kötöttségben él társaival, — minthogy a formák a maga belső világát varázsolják gazdaggá, színessé és tudatossá. Már a bölcsőnél kezdődik e formák szerepe, öntudatlan örökségei a szülőknél és a környezőknél. Magatartásuk, mozdulatuk, mosolyuk, hanglejtésük, beszédük: nem csupasz ösztönösség, több-kevesebb kultúrforma rejlik bennök. A mosoly, a gesztus egészen más, ha az ösztönös érdek, vagy ha a tiszta szociális öröm csalja ki az emberből. Már a gyermekkor első éveitől kitörőhatetlenül bevésődnek a lélekbe e formák, s általuk a társadalomhoz való igazodás módszerei. Szerepük jelentősebb, mint a magas kultúrformáké. S szívósabb is; a magas kultúra tönkremehet s a család és a személyes együttes körében továbbra is folyik ez életközeli formák hagyományozása.

Innen a «népjellemnek» gyakran csodálatos, kultúrfejlődéseket, hanyatlásokat is átélő állandósága. A történeti kutatás azonban kevésbé vizsgálhatja ez életközeli, személytől el nem vált, nem technizált formák szerepét. A teljes kultúrszerkezetből kell következtetnie rájuk. Nevezheti «népiségnek», de tudnia kell, hogy konkrét formák működéséről van szó e kifejezésben. «Fajiságnak» kár neveznie; a magyar nyelv csak különféle «fajtat» ismer, amikor különféle életformát élő emberekről s népekről beszél.

A lényeges az, hogy a nagy kérdések megoldására bizalommal fordulhatunk az objektív tudományhoz. Megvan a pozitív munkaprogramm lehetősége a kultúrfejlődések és nemzeti fejlődések magyarázatára. Oly «művelődéstörténet» alapján, amely a társadalom formaképződését teljes, törvényszerű üzemiességében tekinti át.

Ami pedig a mai világ küzdelmeit illeti: ez a művelődéstörténet nem akar megbénítani semmi mélyenérzett meggyőződést és lendületet. De arra tanít, hogy a bajok orvoslásának a nemzeti lét biztosításának módja nem a vak erőfeszítésben, egy-egy gondolat mesterséges túlhajtásában rejlik. Akarnunk kell a kicsinyben a nagyot. Meglátnunk az egyszerű életben, munkában is a nagy tetteket felülmúló társadalomképző jelentőséget. Ami ma hiányzik:

a csöndes, elmélyülő, az igaz életalapokon önmaga megelégedésére munkálkodó «tiszteletes átlagember» típusának kell újra megadnunk a becsületet.

Az ilyen ember, ha talán idegennyelvű is, a tiszta szociálitás illesztékeivel forrad össze a mi életformáinkkal. Nem egyoldalú elvi közösséggel; s nem is vonhatja el tőlünk más nép felé valami egyoldalú elméleti közösség felébredése. A mi kultúrformáink lehetnek tán fejletlenebbek idegen népeknél; de az ilyen ember a teljes szociálitás örömeinek akar élni s nem csupán a magasabb, mesterségesebb kultúrformák élvezetének. Magyar fajta, mégis.

Lehetnek mások, nyelvben s nemzeti akarathoz velünk közösek. De idegen, szívósan áthagyományozott életközeli kultúrformák szerepe folytán önmaguk között is érdekközösség s a társadalommal szemben is, amibe belehelyezkedtek. Újra nem tudják kezdeni, hiszen azért tarthatták fenn magukat, mert évezredek óta a magasabb, mesterségesebb, az élet teljétől elvontabb, mechanizált kultúrformák használatára nevelődtek. A «szabad versenyt» sikerrel és tehetséggel állják, mert nem húzzák le őket a társadalomtalajra a tiszta szociálitásnak életteljes kötöttségei. Nem magyar fajta; de nem is biológiailag predestinált fajiság. Küzdenünk azért s oly módokon kell ellene, amiért s amiként küzdünk minden elvont, mesterséges kultúrmechanizmus ellen. A haladás nem igazi fejlődés, ha csak gyors hasznos és csodálatos eredményekkel akar kápráztatni. A mély szociálitás gondos, munkás ápolása talán vissza is húz bennünket a haladás iramából. De hányszor lepte meg már hirtelen feltört magas kultúrákat oly népek kiapadhatlan fejlődésképesége, amelyeknek látszólag primitív kultúrformái az örök emberinek életteljességét érvényesítették?

Ezeket a gondolatokat ébreszti bennünk a «Magyar Művelődéstörténet» nemrég megjelent első kötetének olvasása. Nem tagadjuk, jól esett, hogy végre ismét nem szellemiségektől s lelkiségektől fűtött mult életről van szó benne, hanem a magyarság történeti életének konkrét formáiról. S mégis, egészen másként mint a régi, pozitivisták kultúrtörténetekben. Az új: a formaképződésnek szerves összefüggése, a magas felső szerkezettől le a népi, ősi társadalomstruktúráig. A magyar társadalom egész üzemiességének teremtő működése játszódik majd le előttünk a mű négy kötetében, ha ezt a programot következetesen keresztülviszik. Az első kötet bevezetésében a mű szerkesztője, *Domanovszky Sándor*, a kultúrformák történeti szerepéről értekezik. *Deér József*, *Váczy Péter* az ősi és középkori magyarság társadalomszervezetéről, *Kniezsa István*, *Mendöl Tibor* a népi összetételről s a település formáiról, *Kring*

Miklós, Tóth Zoltán a gazdasági és a hadi szervezetről. *Sinkovics István, Varjú Elemér, Korbuly György* a magánéletről, viseletről, egészségápolásról. *Balanyi György, Szilágyi Lóránd* a vallás, iskola és az irodalom, *Kampis Antal, Bárányné Oberschall Magda, Bartha Dénes* a művészet, kézművesség és a zene népi és magasabb kultúrformáiról. A szöveget páratlan gazdagsággal kísérik az illusztrációk, *Varjú Elemér* tudós és művészi szemléletes kiválogatásában. Nem akarjuk állítani, hogy a kép, amit a kötet a középkori magyar kultúrképződésről nyújt, teljes és egyenletes és hogy választ ad a mi jelenünket mozgó összes kérdésekre. De bizonyára mind többen lesznek közülünk, akik a mai vitairódalom aktualitásokat célzó erőfeszítései közt kifáradva ehhez a munkához folyamodnak, hogy megszilárduljanak és a magyar értelmiség nemzeti hivatásáról, kötelességeiről, munkás feladatairól határozott és mély szempontokat merítsenek.

A HOLD ÉS A FÜLEMÜLE

— *Silvio Novaro* —

*Mikor csak esti lilafény
borong az ormok peremén
és minden bölcső zengve ring,
a hold az égre leng megint.*

*A hold megáll a tengeren
s a fülemüle, kis zenész,
kit dalra gyújt a szenvedés,
most néz s elhallgat hirtelen:
kicsiny szívét mely oly csodás,
betölti szent csodálkozás.*

*Hallgat, ki eddig úgy dalolt,
megbűvölte a sárga hold,
mely fönt az égen leng megint,
mikor csak esti lilafény
borong az ormok peremén
és minden bölcső zengve ring.*

Berczeli A. Károly

BUDAVÁR ZSIGMOND-KORABELI EMLÉKEI

Irta: Mesterházy Jenő

BUDAVÁR megalapítója IV. Béla királyunk. A tatárjárás fõ-
getege után õ találja alkalmasnak a budai Várhegyet arra,
hogy azt megerõsítse, déli végén királyi palotáját felépít-
hesse. Még az õ uralkodása alatt készült el a mai Helyõrségi- és
Koronázó-Fõttemplom õse, valamint a ma már csak romjaiban szem-
lélhetõ domonkosok templomának a Halászbástyára kifutó szentély-
részlete és a XI. Ince pápa terére nézõ négyszögû toronyrészlete is.
Az új város, ha aránylag kicsi területen, de a fejlődés hatalmas
lehetőségeivel rendelkezett, mert a területén épült királyi palotát
választotta magának IV. Béla királyunk állandó lakóhelyeül.
Azelőtt Esztergom, Székesfehérvár és Ó-Buda voltak a királyi lakó-
helyek, de most felváltotta ezeket az új királyi székhely, melyet az
oklevelekben ezidõben pestújhegyi várnak nevezgetnek. Noha
IV. Béla utódai, különösen Kún László király különös jóakarattal
viseltettek az új város iránt és annak királyi palotáját Károly
Róbert és fia Nagy Lajos is használta lakóhelyeül, Budavár megszűnt
rendszeres királyi székhely lenni. Úgy Károly Róbert, mint Nagy
Lajos Visegrádot avatta királyi székhelyévé.

¶Lényegesen megváltozott azonban Budavár helyzete Nagy
Lajos királyunk vejének, a könnyelmű természetű, de a művésze-
tekért és tudományért végtelenül lelkesedõ Zsigmond királyunk
idején. A luxemburgi házból származó Zsigmond művészi hajlamait
atyjától, IV. Károly német-római császártól és cseh királytól örö-
kölhette, ki Prága várhegyén fölépíttette francia mintára várkas-
télyát, a pompás Hradstint és egyéb építkezéseivel is Prágát az
akkori idők egyik legszebb városává tette. Zsigmond felbuzdulván
e példán, elõször is budai várpalotájának az építkezéseivel akart
túltenni atyján. Mikor fogott hozzá nagyszabású építkezéseire,
azt egészen határozottan nem tudjuk. Uralkodásának első évtizedét
a délvidéki főurak lázadásai és a török támadások foglalták le. Majd
összeütközésbe került addig hí főuraival, úgy hogy 1401-ben még
fogságba is vetették. Miután azonban nem tudtak megállapodni
abban, hogy ki is legyen a fogságban tartott király utódja, hívei, a
Garaiak, Cilleiek és Stibor közbenjárására kibocsátották a fogság-
ból. Stibor vajda még azokat a pártosokat is leverte, akik a meg-

gyilkolt Kis Károly király fia érdekében keltek fel. Így Zsigmond egyetlen komoly ellenfelétől is megszabadulván, talán most foghatott a legerőteljesebben budavári építkezéseihez. Nem háborgatta országát a török sem, mert azt meg Timurlenk tatár hadereje győzte le.

A IV. Béla korabeli és némileg kibővített budavári királyi palotát Zsigmond valósággal megkészserezte. A régebbi épületektől körülvelt tornácos palotaudvart építtette ki először, az akkori várkápolna északi falához illesztvén építkezéseit. Közben Zsigmond megszabadulván ellenségeitől, minden erejével Nyugat felé irányította politikáját, melynek eredményeként 1410-ben megválasztották német-római császárnak. Idegen származása és a most megszerzett császári méltóság ellenére is azonosult a magyarsággal. Budavárát tekintette továbbra is székhelyének. Kétszeres buzgalommal folytatta tehát a budavári királyi palota kibővítését. A majdnem kétszeresére meghosszabbított várpalota északkeleti sarkán egy önálló, a régi és toldaléképületekkel össze nem függő új palotát emeltetett, amelyet megkülönböztetésül a többitől — Friss-palotának neveztek el. Őt széles boltíven emelkedő nyitott erkélyű és magastetejű kétemeletes épület volt ez, amely homlokzatával a Szent György-tér felé nézett és a mai várpalota legészakibb frontjától körülbelül száz méterrel volt délebbre. Építkezéseiben gondja volt Zsigmondnak arra is, hogy a királyi palota és vele az egész budai Várhegy bevehetetlen erősséggé váljék és így az ő idejétől kezdve a budai királyi vár már nemcsak a Várhegy tetején volt bástyafalakkal körülövezve. IV. Béla király idejében a királyi várpalotát a Duna felé lefutó két fal védelmezte északról és délről. Ezeket egymástól körülbelül nyolcvan méter távolság választotta el és fent, a Várhegy peremén fal kötötte össze, amely egyirányban haladt a Duna medrével. Ezzel a felső peremmel párhuzamosan építtette Zsigmond a második, alsóbb falat, melynek elfeketedett, tizenhárom pillérrel megtámasztott hatalmas kövei jól láthatók még ma is a pesti korzó felől. Volt egy legalsó, harmadik fal is, de ez eltűnt a Várbazár megépítésekor. Megmaradt azonban a Dunára merőleges, lefelé haladó két vastag fal, melyek alapjai még IV. Béla korából valók. Ezek közül az északiba (amely a mai Fiume-szálló irányába halad lefelé), Zsigmond király a középső bástya falának vonalában kaput vágatott a gyalogosok és a kocsik számára. Ezek a Víziváros felé, tehát az északra nyíló forgalmat közvetítették és felvonóhidakkal voltak ellátva. Ugyancsak a déli vastag falon túl is volt egy ilyen gyalogosoknak és szekereknek készült felvonóhidas kapu, amely a mai Tabán felé bonyolította le a forgalmat. Ezt a

déli, kettős kaput egy hatalmas rondella biztosította, melynek az alapfalai, nemkülönben a déli kettős kapunak a falai, valamint az északi kapunak az íve a királyi várkert elzárt részeiben máig fennmaradtak. Egyébként minden más építkezés, ami Zsigmond előtt és utána is történt, a törökök kiverésekor teljesen elpusztult.

Pedig hogy milyen lehetett a budavári királyi palota már Zsigmond király korában, azt egy korabeli idegen szemtanu feljegyzéseiből tudhatjuk, aki így emlékezik meg tapasztalatairól: «a királyi vár oly erős és nagyszerű, hogy nem véljük, hogy a földön ennél nagyobb lenne található. Mindamellett egyes részei oly jól és csinosan összeillenek, hogy a benyomás kelleme nem hagy kívánni valót». Zsigmond palotáját ugyanis sok külföldi látta. Megfordult itt a király és császár vendégeként a bosnyák, lengyel, dán király; a bizánci császár, sok más fejedelmi személy, lovag, humanista és világjáró. Zsigmond maga is sokat járt külföldön. Mint német-római császár őbuzgólkodott a nagyreformzsinatok összehívásában, amelyek véget is vetettek az egyházszakadásnak. Országain kívül megfordult Bizáncban, Rómában, Párizsban, Angliában. Párizsi útja alkalmával vagy 200 mesterembert — köztük kőműveseket — küldött Budára, amiből a késő utódok azt következtették, hogy budavári királyi palotájának építői franciák voltak. De amikor ezek ideértek, akkor már az előbb említett szemtanu «a legnagyobb bámulattal és álmélgodással szemléli» a Zsigmond által épített palotát. Annak munkáját tehát itthoni emberek végezték el és a jövevényeknek is talált azért a nyughatatlan, sok újba kezdő király foglalkozást.

Építkezéseivel sokat tett Buda városáért is. Felépíttette a mai honvédelmi minisztérium helyén a Szent Zsigmond templomot, amely azonban a törökök kiverésekor szintén romhalmazzá lett, akár a királyi palota és így nyom nélkül enyészett el. Bizonyára hozzájárulásával bővítették ki a mai Koronázó-Főtemplomot csarnoktemplommá és uralkodása alatt épült nagyobbra a domonkosok temploma, amelynek Zsigmond korabeli szentélyt támasztó falai ma is láthatók a Halászbástyának azon a részén, ahol Julianus barát és társának szobrát éppen két és fél éve helyezték el. Budára akarta áthelyezni Zsigmond a bázeli zsinatot, ami annak bizonyága, hogy a város elegendő nagykiterjedésű is lehetett egy ilyen nagy gyülekezet befogadására. Össze is számoltatta ekkor a király itt a lakásokat és a feljegyzések alapján tudjuk, hogy Budán és külvárosaiban volt 1352 kályhás szoba (967 házban), 3027 kamara, 742 bolt, 637 pince és 4700 ló számára istálló. Egyéb okok miatt Zsigmond szándéka meghiúsult ugyan, de Buda híre ország-világon elterjedt királya révén, ki közben Csehországot is megszerezte.

Természetes, hogy a király körül hivatalokat viselő és egyéb állásokat betöltő főnemesség is gondoskodott arról, hogy a király palotájához illő kőházai legyenek. Hogy ezek milyen terjedelmesek lehettek, arra csak feljegyzésekből következtethetünk, mert a török időkben, fájdalom, de ezek is elpusztultak. Garai nádor palotájáról tudjuk, hogy két utcai homlokzata volt és értékét 11.500 aranyforintra becsülték, ami akkor hallatlanul magas összeg volt. Az Úri-utca 64—66. számú háznak egyik földszinti helyiségében fennmaradt számunkra két nagyarányú pillérrészlete egy Zsigmond-korabeli palotának. Ezek nagyságából és a hozzájuk csatlakozó falrészekből szerezhetünk csak fogalmat arról, hogy ez a palota is milyen hatalmas arányú lehetett.

A főurak palotáitól nem maradtak el a mind jobb módra vergődő polgárok házai. Buda ekkor lett külsőleg is az ország első városa. Hogy milyenek lehettek ezek a Zsigmond korabeli polgári házak, arról fogalmat adhat nekünk az Országház-utcai 20. számú egyemeletes és két ikerablakos ház, melynek külseje egy 1721-i megújításkor némileg ugyan változott, de eredeti középkori csúcsíves jellegét a lóherlevélszerűen tagolt kiugró ívsorozattal máig megőrizte számunkra. Emeletes homlokfala körülbelül harminc cm-nyire ugrik ki a földszint fölé. Ezt a kiugrásos részt hordozzák a lóheríves dísz formáló gyámkövek (összesen 15 darab). Szinte csodaszámba megy az is, hogy legalább ez az egy középkori, Zsigmond idejéből való polgári ház megmaradt, mert a török uralom után Buda valósággal romhalmazzá alakult. Nemcsak Budán, de az egész főváros területén ez az egyetlen ház, mely régi, középkori jellegét még magán viseli. Kapualjának baloldali falában alig három éve találták meg a középkori házakat jellemző gótikus falfülkékét, összesen négyet, jobb felől egyet.

Van azonban az Országház-utcában még egy nevezetes, Zsigmond korabeli építészeti emlékünknél, mégpedig a 13. számú házban, melynek semmitmondó, emeletes homlokzata nem is sejteti az arrajárókkal, hogy a kapu alatt jobbkéz felőli földszinti szobája már megvolt Zsigmond királyunk korában. A négyzetalapú, kétablakos, utcára néző szoba máig megőrizte kőbordás, fent körözés és kétszer egymás mellett elhelyezett érdekesen faragott keresztboltozatát. Az Úri-utca 34., 36., 38. és 40. számú házak kapualjában pedig az Országház-utca 20. számú házához hasonló csúcsíves fülkék találunk. Ilyenek vannak még az Országház-utca 2. és 26. számú házai-ban is. Ezek a középkor házaiban nemcsak a kapualjak díszítésére szolgáltak. Ülőpadkáknak vagy az áruk kirakására használták fel azokat. Valamennyi terméskőből van kiformálva. A legtöbbjét

bevakolták a házak megújításakor. Idők folyamán ilyenek még előkerülhetnek Budavár simára vakolt régi házainak kapualjában és változatos formáikkal gyönyörködtetik majd azokat, kik tudják élvezni és becsülni a mult maradványaiból a szépet és szokatlant. Az Űri-utca 40. számú ház kapualjában például jobbról-balról nyolc ilyen falfülke van, valamennyi egymástól elütő, csodálatosan szép és érdekes változatban. Ezek a falfülkék mérműves díszeikkel már részei a Zsigmond korabeli szobrászati maradványoknak. Ezeknek dús emlékeit a Halászbástyán berendezett kőmúzeumban tanulmányozhatjuk azzal a tapasztalattal, hogy Budavár Zsigmond korabeli emlékei bőséges anyagot szolgáltatnak azoknak, kik nem riadnak vissza attól, hogy a régmult maradványait meg is keressék és méltányolják a közel hat évszázaddal ezelőtt tevékeny budavári elődök megmaradt emlékeit.

AZ „ALÁZATOSSÁG IGÉI”-BŐL

I.

*Zarándokút volt harmincöt évem
És megállottam a kereszt tövében.*

*Asszonyt, játékot, bort és virágot,
Kételyt és balhítet, mi megalázott,*

*Lábam, kezem és minden emlékem;
A kereszt lábához letettem szépen.*

*Vágytam eddig a vérbujtó lázat;
A szívem tiszta nyugalom s alázat.*

*Vágytam eddig selyembevont nőket;
Most bánat nélkül mind kiöntöm őket,*

*S köszöntelek: Nap, Hold s ti Csillagok,
Hiszen maholnap testvérték vagyok.*

Majthényi György

LEVÉLTÖREDÉKEK

CSAJKOVSZKY SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL

Irta: *Prahács Margit*

HA Csajkovszky és Meck báróné levelezését regényben olvasnók, természetesennek tűnne fel, hogy az ilyesmi a valóságban nem fordulhat elő. De mivel élő valóság volt, nem mondhatunk egyebet, minthogy mégis csak az élet a legnagyobb regényíró. Mert valóban nem kis fantázia kellene annak kigondolásához is, hogy egy férfi és egy nő — ebben az esetben egy nagy művész és ennek a művésznak a legrajongóbb csodálója, sorsának irányítója és jótévője — eszményi lelki közelségbe kerüljenek anélkül, hogy az életben egyetlen szót váltottak volna egymással. De hogyan volt ez lehetséges?

Maguk a nemrég megjelent levelek (1938) erre a kérdésre még nem adnának kielégítő választ. Ehhez ismernünk kell hőseik külső életkörülményeit is, amelyeket a leghitelesebb források alapján, a levelek magyarázóí és kiadóí, Catherine Drinker Bowen angol írónö és Barbara von Meck igen szellemes formában tárnak fel előttünk. Ilyen módon a könyv mind biográfiai, mind pszichológiai-karakterológiai szempontból gazdag tárháza a Csajkovszky-kutatásnak.

Csajkovszky 36 éves, már emelkedő hírü zeneszerző, Moszkva büszkesége, mikor ugyanennek a városnak leggazdagabb asszonya, Karl Georg Otto von Meck báró, orosz vasútfejedelem özvegye, Nadeshda Philaretowna először hallgatja meg egy szerzeményét. Nadeshda lelkét rögtön hatalmába keríti Csajkovszky zenéje. A természet elemi erejével tör rá ez a zene, felébreszti benne azt az igazi szláv zeneszeretetet, amely teljesen felolvad, elveszti önmagát a zenében. Rubinstein Nikoláj — aki az özvegy figyelmét konzervatóriumának tehetséges tanárára felhívta — nem is sejtí, hogy milyen hatalmas pártfogót szerzett barátjának.

A levelezés 1876-ban, újabb szerzemények megrendelése ügyében indul meg közöttük. Nadeshda őszinte elragadtatása és megértése a zárkózott Csajkovszkyt mindig nagyobb bizalomra hangolja. Csodálatosképen kezdettől fogva él bennük az érzés, hogy személyes megismerkedés közöttük teljesen felesleges. Mindkettő igazi romantikus lélek, akik a valódi szépséget az eszmények elérhetetlenségében látják, mert hitük szerint csak ez óvhat meg a

kiábrándulás veszélyétől. Levezésük alapja és főtémája természetesen a zene. Nadeshdát a legszenvedélyesebben érdekli minden, ami Csajkovszky zenéjével összefüggésben van. A teremtés legszebb alkotását a muzsikusban látja. „A“ zeneszerző Csajkovszky volt az ő számára. Csajkovszkynak a komponálás élete egyetlen igazi tartalmát, gyökerét jelentette. Így természetes, hogy a dúsgazdag, visszavonult életet élő asszony boldogan látja el bálványát anyagi eszközökkel — évi 6000 rubelt biztosít számára —, hogy ezzel ezt az életgyökeret táplálhassa. Hogyne érdekelné tehát az a kérdés, hogy hogyan jönnek létre ezek az általa annyira csodált alkotások: „Ó, ha beláthatnék a lelkébe és megtudhatnám, mit érez, mikor ezeket a csodás hangokat megalkotja“.

Csajkovszky válaszával igen értékes adatokat szolgáltat a zenei alkotás pszichológiájához. Az ő számára — írja — az alkotás legfőbb feltétele a nyugodt lelki és fizikai légkör. „Normális állapotban szünet nélkül komponálok. Agyam zenei centruma még beszéd, vagy egyéb foglalkozás közepette is állandóan dolgozik. Ezeket a hirtelen jelentkező gondolatokat egy kis papírra vázolom. Melódia, harmónia, ritmus, hangszín egyszerre jelentkeznek. A fő gondolatok, a mű általános keretei inspiráció eredményei: sajátos feszültség, remegő izgalom, egyben csodálatos boldogság állapota ez, amelyet nem is lehetne sokáig elviselni. Ezt a benső megvilágítást nem szabad tétlenül várni, hanem folytonos munkával előkészíteni. Sokszor elszakad a fonál, a természetfölötti erő, amely kezünket vezeti, eltűnik. Ilyenkor sokat küszködünk s csak technikai munkával tudjuk áthidalni az ihlet kimaradását. A felvázolt gondolatok rostálása, formába öntése már kritikai munka eredménye. Igazi tehetség a legegyszerűbb témákból is nagy művet tud alkotni.“ — További fejtegetéseiből kitűnik, hogy Csajkovszky mennyire tisztában volt legnagyobb gyengéjével, a részek organikus összefűzésének, a formai összefogás hiányával. Talán éppen az ellentét hatás miatt rajongott annyira Mozartért, a formatisztaság és egyöntetűség „isteni“ mesteréért. „De bármilyen legyen egy zeneköltő kifejezőmódja — írja Csajkovszky —, csak az a zene tud megrázni, amely a zeneköltő lelkéből, utólagosan leszűrt élményeiből fakad.“

Csajkovszky gondolatvilágára, okfejtéseinek meglepő világosságára igen jellemzőek azok a sorok, amelyeket vallási felfogásáról ír. Nem hitt a dogmákban. Az örök élet, a büntetés és a jutalom igazsága felfoghatatlan előtte: „Mi érdemet, jutalmat s mi büntetést, hol itt a határ?“ — kérdi. De korántsem istentagadó. Őt, aki mindenben inkább művész, mint gondolkodó, istenkeresés-

sében is inkább az érzelem, mintsem az értelem irányítja. Gyermekekorának vallásossága és ennek varázsa nem halt ki belőle. „Milyen mély művészet rejlik egy János Chrysostomos liturgiájában, milyen mély értelem az istentiszteletben! Milyen szép is betévedni egy régi kis templom esti ájtatosságára, megállni hátul egy oszlop árnyékában és a tömjénfüstös homályban önmagunkba szállni, nagy kérdésekre: Miért? Hová? feleletet keresni. Az eszem tiltakozik az örök változatlanóság ellen. Milyen lehet egy lét, az öröm és a fájdalom, a fény és az árnyék küzdelme nélkül? De az ész és az ösztön nem járnak egy úton s lelkem mélyén meghalt édesanyám viszontlátására vágyom. Így csupa ellentmondás vagyok. Sem a filozófiában, sem a vallásban nincs nyugvópont számomra. Meg kellene örülni, ha nem volna zene a világon, az ég legszebb ajándéka a sötétben botorkáló ember számára.“

Csajkovszkyból, mint általában a nagy alkotókból, hiányzott az elfogulatlanóság zenészkortársaival szemben. Wagner szerinte a „Lohengrin“ után elvesztette a mértéket. „Teóriája — amit mindenáron meg akar valósítani — megbénítja. Így operáiban az értelem és nem a zene uralkodik. A „Ring“ mesterkél, semmi cselekmény, csupa unalom, mint szöveggönyv egészen lehetetlen. Pedig Wagner, mint szimfónikus, nagy mester lehetett volna!“ Brahms zenéjét sem szereti. „Mindig akkor tör ketté egy melódiát, mikor ez végre kifejlődni készül. Hiába, ezeknél a németeknél a szépség helyett mindig a technikai szövevényesség a fontos.“ Orosz kortársait dilettánsoknak tartja. Elismeri Musorgsky nagy tehetségét, de nem szereti nyersességét, technikai csiszolatlanóságát. Pedig a faji, a népzeneből ihletet szívó törekvéseiben nem is állt olyan messze az oroszok legzseniálisabb zenedramatikusrától. Hányszor csendül ki soraiból idegen földön való tartózkodása alatt a honvágy az orosz földek, az orosz levegő után. Vidéki környezetben nőtt fel, az orosz népdal igazi lelki tulajdona. Így ha művészetének európai csiszoltsága tompítja is a faji vonásokat, mégis szívvel-lélekkel orosz művész volt Ő is.

De nehogy azt gondoljuk, hogy Nadeshda barátsága később már csak abban merült ki, hogy Csajkovszkyt különféle eszmecserékre bírja. Ezekben az eszmecserékben mindketten elragadtatva ismerik fel gondolkozásuk, érzéseik teljes harmóniáját. Szinte földöntúli boldogság Nadeshda számára, hogy nemcsak Csajkovszky zenéjében találja meg önmagát, vágyainak, érzéseinek, gondolatainak csodálatos visszhangját, hanem az emberben sem kell csalódnia. Hogyne tenne meg érte tehát mindent, hogy Csajkovszky csak az alkotásnak élhessen. Regényes helyzetek is

böven adódnak kettőjük különös viszonyában. Így míg Nadeshda távol van, barátja meglátogatja fejedelmi otthonát. Játszik pompás zongoráin, megnézi képeit, könyveit, sőt heteken át lakik vidéki kastélyában, szívja azt a levegőt, ami az asszonynak otthona és közelebb érzik magukat egymáshoz, mintha mindig együtt éltek volna. Előfordul az is, hogy Nadeshda gyönyörű szállást rendez be szeretett barátjának Firenzében, Párizsban, hogy ugyanabban az időben, mikor családjával Ő is ott tartózkodik, a zeneköltőt itt is a közelében tudja. Egyszer-kétszer elő is fordult, hogy séták alkalmával vagy színházban látták egymást, de soha egy szót nem váltottak egymással. Viszonyuk különös varázsa éppen ebben rejlett; elég volt boldogságukhoz a tudat, hogy közelségük élő valóság. Halálos szerelem volt ez, a lélek, a szellem fehér izzása, amelyet Zenének hívnak. „Úgy érzem — írja egy helyen Nadeshda —, hogy Ön senkié sem lehet annyira, mint az enyém. A zenéjében egy ember, egy lélek vagyunk, itt senki sem veheti el tőlem. Itt uralkodom és szeretek.“ S Csajkovszky viszonozza a vallomást: „Ön az egyetlen ember, aki mélyen, igazán boldoggá tud tenni. Határtalanul hálás vagyok Ön iránt s csak azt remélem, hogy hozzám való érzelmei sohasem fognak megváltozni, mert ezt nem tudnám elviselni.“

Pedig amit szinte lehetetlennek tartott, mégis bekövetkezett. Tragikus családi körülmények váratlanul hirtelen szakítják széjjel gyönyörű álmukat. Nadeshda legkedvesebb fiát, a zseniális, de könnyelmű életmódot folytató Wladimirt, 1890 körül halálos, gyógyíthatatlan betegség támadja meg. Az uralkodó természetű asszony, aki 20 éven át egy óriási vagyon korlátlan ura volt, most egyszerre olyan erővel találja magát szemben, amely több, nagyobb, mint az Ő minden gazdagsága és hatalma. Nadeshdát éppen zsarnoki természete miatt kevesen szerették. Ő maga sokkal büszkébb és függetlenebb volt ahhoz, hogy bárkitől is szeretetet kérjen. Csajkovszky 13 éven át töltötte be lelkét. Ő volt élete igazi tartalma, övé volt minden érzése, gondja s mindezért nem várt semmit sem. A gazdagság és a magány páncéljával körülvéve, mindig jobban visszahúzódott önmagába. S mindez most megbosszulja magát. Fiának haldoklása ráébreszti arra, hogy joggal tartott cselekedett. Úgy érzi, hogy azért kell fiának pusztulnia, mert lélekben eltaszította magától és idegen Istent emelt helyébe. Ez az önkínzó beteges idegállapot viszi Nadeshdát arra, hogy minden észinte indokolás nélkül szakító levelet írjon Csajkovszky-nak. Ezzel akarja a legnagyobb büntetést szabni önmagára.

Képzhetjük Csajkovszky megdőbbenését. Nadeshda vejének,

Pahulskynak írt levelében önti ki fájalmát. Abban a hitben, hogy Nadeshda előtt az anyagi segítség beszüntetése egyet jelent barátságuk megszakításával, rettenetesen megalázottnak érzi magát. Hiszen öneki, Oroszország akkor már legnépszerűbb zeneköltőjének nincs szüksége már anyagi támogatásra s éppen most tudná kimutatni őszinte nagy barátságát és szeretetét Nadeshda iránt, Úgy érzi magát, mint a koldus a hercegnővel szemben, aki őt nagyúri szeszélyében felkarolta s aztán mikor betelt vele és zenéjével, mint nem egyenrangút, elejtette.

De hiába minden kesergés. Nadeshdától többet választ nem kapott. Pahulsky csak annyit írt levelére, hogy anyósa nagybeteg, így levelét át sem adhatta neki. Csajkovszky tehát elvesztette legjobb barátját s sokkal fáradtabb volt már ahhoz, hogy újat keresen. És különben is. „Kinek és minek higgyen az ember, ha egy ilyen érzés semmivé válhat?” — írja levelében.

Egyetlen vigasztalója a munka. S csodálatos megézés: a világhírnév, ünnepeketek, a folytonos utazások közepette a VI. szimfónia, a híres „Pathétique“ sötét halálsejtelmek kelnek lelkében életre. Saját requiemjét írta meg benne, négy évvel a szakítás után. Komponálása közben annyira átéli a mű lelki programját, hogy saját vallomása szerint zokogva írja. Szereti ezt a művét és büszke rá. Bemutatásakor még sincs sikere. Ő maga vezényel, nem tudja a zenészeket felrázni, kedvetlenségük elveszi bátorságát s így a hatás is elmarad. Utána pár nappal megkapja a kolerát, ami két nap alatt végez vele. Önkívületében haragosan, keserűen tördeli maga elé Nadeshda nevét. Még egyszer utoljára felszakad a mély seb, kitör a magábafojtott fájdalom, amely ott remeg hattyúdalanak, a Pathétique Adagiójának csodálatos utolsó 25 taktusában. Talán a legmélyebb zene ez, amit Csajkovszky írt. Tompított vonósok éneklik fent a kimondhatatlan sóvárgással telített búskomor melódiát. Lent a basszusban mindig ugyanaz a hang szól, mindig fáradtabban, ki-kimaradva, mint egy megszűnni készülő szívdobogás. Már a halál szárnyának lebbenését érezzük. Még egy utolsó felzokogás, a karoknak még egy utolsó bágyadt kitérása az elszálló élet felé, azután elcsitul minden, a lélegzet megakad, a szív megszűnik dobogni...

Nadeshda négy hónappal élte túl barátját. Nem tudjuk, hogy hogyan viselte el önkéntes áldozatát: imádozott lelki társától való teljes elszakadását. Ezentúl egyetlen szava sincs többé Hozzá. A valóságosan, élően gyönyörű álom, a lélek igazi remekműve még a halálban is feloldatlan maradt disszonáns akkordban foszlott semmivé. Mert emberek voltak ők is, emberek és nem félistenek.

LEVÉL NÉHÁNY VÉKA ALÁ REJTETT IGAZSÁGRÓL

Kedves Gáspár öcsém!

Megkaptam leveledet és imé, azonmódon válaszolok is rája. Én szerintem túlságosan nagy búvánattal írod meg a panaszodat. Beküldötted egynémely írásodat az egyik ujságnak, onnan meg azt válaszolták, hogy nagyon szépen, nagyon sok poézissel megírt apróságok, csak hogy nagyon sovány a meséjük és ennél fogva nem közölhetők.

Hát ez, komám, bizony gusztus dolga, és jómagam hiába adok neked igazat, mert hát nem én vagyok az „intéző kör”. No meg hiszen sok ága-boga is van a dolognak.

Az egyik az, hogy a most élő írók legeleje (senkit sem nevezek meg, mert senkinek sem kívánok udvarolni), mondok, íróink legeleje legszebb, lehangulatosabb írásaikat bizony egészen sovány mesefára aggatják. Hja, paraszt, az más, mondják erre az illetékesek, azoknak szabad, azoknak azt is elnézik, ha csak szépet írnak. Hogy ilyenformán nem mérnek egyforma mértékkel? Ó, én együgyű báránykám! De menjünk csak tovább.

Feljegyezte a krónika, hogy amikor még virágjában volt az öregebbik Dumas, akkor... képzeld, soronként fizették. Irt ő akkor ilyesmit is:

- Hah!
- Anyám, e tör?
- Bátyádé!
- S a vér?
- Apádé!
- Átok!

A reggelire valót ezzel már bizonyosan megkereste a derék Dumas. És az is bizonyos, hogy ebben az egynéhány szóban volt nyilvánvalóan minden. Vér is, izgalom is, dráma is. Amit csak akartok.

De nem szebb-e ennél Tömörkényi vagy Móra (az élőknek, mondok, nem akarok udvarolni) akármelyik csendes, egyszerű, de mélységes elgondolású, mélységes érzésű írása?

Vagy menjünk messzibbre való ellentétért.

Mackart műtermének a foyerjébe lépve annak idején, az embernek a nagy gyönyörűségtől szinte elállott a lélekzete, olyan szép piktura ékesítette a mennyezetet. Közelebről, alaposabban megnézve mármost a festményt, hát uramfia, kisült,

hogy nem ábrázolt az a világon semmit, de semmit. Se szerelmet, se csatát, se aktot, se vampot, aki a térde kalácsán viseli a szemöldökét, se vizimalom partján csendesen legelésző teheneket. De a mester olyan, szinte fenséges színérvesséssel és izléssel rakta egymásmellé a színfoltokat, hogy az embernek igaz gyönyörűsége tellett benne.

Más. Egy irodalmi nagyiparosnak, nevezzük egyszerűen Nagyúrnak, köztudomás szerint van tizenkét kockája. Minden kockának minden lapján van egy slagwort, vagy ha úgy tesszük, hát vezérszó. Szerelem, gyilkosság, orgyilkosság, bigámia, házasságtörés, amulett, kincs, revolver, örület, fény, nyomor stb. Tizenkét kockának fejenként hat lapja, az hetvenkét vezérszó. Ha Nagyúr öt kilóra alkudott meg a kiadóval, akkor kiborítja az egész skatulyát, behúnyt szemmel egymásmellé rakja a kockákat és a felülre, egy sorba került tizenkét vezérszó nyomán olyan regényt penderít jó kövérre trágyázott mesével, hogy az olvasó szinte onussá lesz tőle. Ha csak egy kilóról van szó, akkor elég Nagyúrnak hat kocka is.

Ellenben a kápolnai tanyán, az óriási cselédudvaron tíz vagy tizenkét akácfa díszlett valamikor egy sorban. Tisztes, de megvénhedt fák, az irdatlan nagy udvaron meg nem védte őket semmi. Ejh, egyszer azután jött egy kutya kemény tél, sok irgalmatlanul zimankós széllel. Öreg fának meg — tudod — már nem valami kitűnő a vérkeringése sem. Minek feszegessem tovább, kipusztult az a tizenkét testvérfa mind egy szálíg. Tavasszal már ki sem hajtottak. De amikor akácvirágzásokor arra jártam, hát virágzott valamennyi. Nem mondom, nyomorúságos, szomorúan gyér virág volt valamennyi, de mégis csak virág volt. És azt hiszed, hogy van a világon valaki, akit meg lehetne annak a tizenkét fának a tragikumja? Annak a tizenkét fának, annak a tizenkét öreg fának szinte romantikus erőlködése, hogy haldokolva, amikor már levelet sem tudtak hajtani, virágba borultak még egyszer utóljára? Ugyan, kit érdekel az ilyen haszontalanság? Hogy szép-e? Hát hiszen már mondtam, hogy gusztus dolga az egész. A gazdának szép lehet egy határ kukorica, a fiatalnak szép a babája orra szabása, a hivatalosnak szép lehet egy ordó. De egynehány haldokolva virágzó öreg akácfa? Ugyan menjen kérem, az nem érdeklí a közönséget.

Érted? Én értem. Ellenben:

Ismerek egy igazán kitűnő fiatal író. Szinte mámoros örömmel ujságolta a multkoriban, hogy megbízást kapott a kiadótól. Legyen regény. Ne túl vaskos, csak hatíves. Legyen fehér és legyen készen ekkor és ekkor. Tudja Isten, nekem, hiszen nem kenyerem és ennélfogva nem értek hozzá, de nekem, mondom, félrehúzódnék a szájam a megrendelt regény íztől. Ő meg büszke rája, hogy nicsak, ő már ott tart, hogy nem kell

házalnia, mert jó előre helyibe hozzák a megbizatást. Hogy centiméterre előre ki van szabva a méret, mintha selymet vennék a rokolyához? Ugyan-ugyan. Hát a pikornál nem azzal kezdődik egy dolog, hogy adva van egy ráma, azon egy kifeszített darab vászon és pont azt a darab vásznot kell telefesteni? Azután meg az is igaz, hogy a selyem akkor is selyem marad, ha röffel mérik.

Mondok még valamit. Ismerek egy morózus, emberkerülő öreg urat. Templomba nem sokat jár, de azért jóban van a Mindenhatóval, mert sok jót tett életében. Nos, ez az öreg úr tavasszal, amikor itt van az ideje, vasárnap délelőtt, éppen a templomozás ideje alatt lecipel egy heverőszékét a kertjébe, pontosan virágzó galagonyafája elé. Közvetlenül a galagonya mögött ugyanakkor egy pirosvirágú vadgesztenye is pompázik. És az öreg úr elül ott óraszámra. Óraszámra gyönyörködik az Úristen gyönyörű két alkotásában. A virágzó galagonyában meg a virágzó gesztenyefában. Hogy közben pacsirta fújja a „Dicséret“-et a különös templomozáshoz, hogy amoda, a nagy fenyőfáról meg fészket rakó vadgalamb bűgása adja az orgonaszót, hát ez lehet enyhítő körülmény. De azért mégis csak furcsa, bohó ember az öreg úr. Ugyan kit is érdekelne az ő bogarassága? Együgyű dolgok ezek.

Bizony-bizony mondom néked, hogy igaza van annak a szerkesztőnek. Érdekes, kerek, befejezett dolgok kellenek. A hangulattal, a poézissal a kis kutya se törődik. Hiába mondják azt, hogy akárkit vakarnak meg, a legvégén, mint aszfalt alól a rákosi homok, mindig csak előbukkan a szentimentalizmus. Bolond beszéd. Te csak hallgass a szerkesztő úrra és hallgass én reám, aki azt mondom, hogy vásárolj be Nagyúr mintájára te is egynehány kockát — neked elég lesz hat is — és írd a kockák nyomán, ha úgy érzed, hogy mindenáron írnod kell. A szívvel, a belső világossággal pedig soha, de sohasé hozakodj elő. Az nem a fórumra való. Szeretettel ölel bátyád

Nagytoronyay György

BRÁCSAHANGVÁRÁZS

Ha nagyritkán mindig újabb csatlódásra elkészülve mégis rászánom magam, hogy megnézzek egy sokat magasztalt, de rendszerint igen silány filmet, rendszeren kijön a vászonra egy megbabonázó, étheri szépség, csupa törékeny báj, csöpentett gyönyörűség, a testápolás technikájának minden vívmányával kikészítve a superkozmetika superladyje, gyöngynek beillő foggal, amelyen vaktión szikrázik gyé-

mánt mosolya, olyan szemöldök vonással, mintha Hokusai legvékonyabb tühegyű ecsetével pingálták volna hihetetlen ízben alabástrom homlokára. Nem is földi lény tán ez? Uvegházban nevelték, szépsége szirmán olyan remegő a tündöklés hímpora, hogy az ember visszafojtja lélekzetét, mert fél, hogy halk lehet is elfújja ezt a tündéri bársonyhabat. Szóval kijön ez az angyali lengesség, aztán kijön belőle valami olyan hang, mintha recsegő nagybögőn, vagy legalábbis a brá-

csán a gé-húrt reccsentették volna meg rég gyanta után zokogó vonóval. Az álomhölgynek olyan jól fejtett férjhangja van, hogy elmehetne a doni kozák kórusba azt a basszust énekelni, aki végül legnagyobb ámulatra egy oktávával mélyebben vágja le a kádenciát. Nem suttogó bariton ez, hanem bömbölő hordóhang. Matrózkocsmák rezestorkú csaposlegényei énekelnek így. Az ember elámul, hol van ebben a súlytalan, kiterjedéstelen liliomszámban az a mélységes pince, melynek fenekéről ez a feneketlen hang felbugyborékol. Mi ebben az ízesítő hangéjszakában a megbűvölő? Talán a kiáltó ellentét, mely közte és tulajdonosa között van? Talán az ámulat ingere, hogy ebbe a rózsás torkocskákba ócednjárók emelődaruinak drótköteleiből húzták a hangszálukat? Vagy akad olyan is, amelybe harminc és feles ágyúcsövekből építettek be egész orkánszavú orgonát. Mi megvesztegető van abban, hogy a túltényeztetett nőiség egyszerre a legundoltebb zörejt bombázza a levegőbe. Miért akarják a filmszillagok újabban alulmulni a kottamélységekben Marlene Dietrichet és Zarah Leandert. Bizony csak „Oltsd el hamar“ ezt a szörnyű kakofóniát, hogy ne gyötörje öblögető morajlásával a dobhártyámat. Minden hiába. Most ez tetszik. Ez igazte meg a közönséget. Ebben a kiellen ellentétben izzik és szédít az érzéki varázs. Ez a bárdolatlan brácsahang a mai filmromantikus szerelem barbár viola d'amourja.

Tanárr

ÖRÖK MAGYARORSZÁG

Ezt adja — megható módon címél — egy feltűnő helyen közölt fotográfiának a „Párizsi Kurir“. Megtekintjük a képet: két idegen — munkástelepekre emlékeztető — ház, kerítés, országút, szekér elmosódó alakokkal. Mi ebben a ma-

gyar jellegzetesség? — kérdezzük. Ilyen sivár, semmitmondó miliő akad vadnyugaton éppenúgy mint Franciaországban, a Balkánon éppenúgy mint az Angyalföldön. Miért kellett „Magyarország“ címkéjével ellátva közreadni? S ebből ismerjük meg a franciák tájainkat? Szép, ha emigránsaink hazagondolnak, de tegyék ezt — jobb képekkel! P.

SZÓTÁR NÉLKÜL

A bukaresti újságtíró Csik vármegyébe rándul és igen elcsodálkozik, hogy — senki sem tud románul. „Szótár nélkül nem boldogul az ember saját hazájában“ — kiált fel indulatosan. Ugy járt, mint tíz esztendővel ezelőtt egyik kollégája, aki viszont Székelyudvarhelyt, az ősi székely anyavárost tüntette ki látogatásával. Ez meditatívabb hajlamú, csöndesebb temperamentumú lévén, csak a végén fakadt ki elégikusan hangnemben: „Egy szót, csak egy román szót hallanék!“ Amint az újabb Univer sul-féle riport mutatja, a székelyek azóta se tanultak meg románul. Megértjük a felháborodást: csakugyan borzasztó az, ha valaki saját hazájában csak szótárral tud boldogulni! De mikor volt a történeti Erdély és még hozzá a szintiszta Székelyföld egy bukaresti újságtírónak — „saját hazája“?!

Pasquino

SAN REMOI ÖNJELÖLTEK

A szélsőséges napilap különvéleményt jelent be a sanremói díj odaítélése ügyében. Hibáztatja, hogy a liberális Babits kapta. Tévedés van mindjárt a kiindulásban. Honnan veszi a szélsőséges újság, hogy Babits liberális? De a díjat odaítélő bizottságot különben sem érdekelte az illető író politikai fel fogása, sem az, hogy milyen világnézetet szolgált és szolgál az a folyóirat, amelyet szerkeszt. Ők a

kiváló magyar írók kívánták megjutalmazni, aki — csak a Dantét fordította le. S jól. (Viszont többen vannak olyanok, akik csak a makarónit tudják magyarítani.) A szállóigében szereplő bizonyos szög azonban kibújik a végén a zsák-ból: miért az a csunya Babits kapta az 50.000 lírát és nem az a hasábjaiakon lefolyt regény, amelynek a címében ott díszelgett az egyik ismert olasz város neve? Most már értjük. Úgy tudjuk: több ezren pályáztak a világ minden részéből a sanremói díjra. Talán ez a regény is köztük volt? Hiszen megesik az a legjobb írócsaládban is, hogy valami a papírkosárba kerül: az ilyesmivel azonban inkább hallgatni tanácsos, sem mint dicsekedni!

Pasquino

OROSZLÁNOK VÁROSA

Igy nevezi fővárosunkat egy jókedvű és türelmes külföldi újságíró, aki összesen 237 oroszánt (lehet, hogy több, lehet kevesebb

van: nem számít) olvasott meg Budapest utcáin és tersein. Nem menaszériából elszabadult állapotban, hanem kőbe vésve és bronzba öntve...

Büszkék legyünk új jelzőnkre? Csekélységem szerint az oroszlán vagy sárkány a képzőművészetben annyira idejétmúlt díszítési és kifejezési elem, mintha valamelyik költő „lantján zengene bájdalt a honról”. (Akadnak ilyenek itt is, de hál'Istennek egyre kevesebben.) Szép, hogy szobrászaink nem szülnek gyáva nyulakat, csak oroszlánokat. De miért kell éppen Budapestet a művészetben rég detronizált államkirályok rokkantmenhelyévé tenni. Annyi kiváló, külföldi akadémiákat járt, künn elismerést szerzett fiatal művésznök van. Miért nem léphetnek működésbe. Azoknak talán telne egyébre is ilyen oroszláni ötleteknél? Hová lettek ezek? Mit művelnek? Talán nem ették meg őket az — oroszlánok?

P.

BÚCSÚ HEKLER ANTALTÓL

Irta: *Petrovics Elek*

A Napkelet mélyen gyászolja Hekler Antalt, aki azóta, hogy a Magyar Irodalmi Társaság alelnökévé választotta, csodálatos lelkesedésével, lényének egész elsodró lendületével állt a folyóirat mellett. Harcolt érte, népszerűsítette, nagyértékű munkájával támogatta. Őszintén és igazán vezette. Emlékét a legkegyeletesebben őrizzük meg s nem is találhattunk volna nagy egyéniségének jellemzésre méltóbb szavakat, mint amelyeket Petrovics Elek mondott el a barát mély meghatottságával ravatalánál.

Nehéz búcsúzni tőled, s nekem különösen nehéz. Éveken át összekötött veled a munka, a hivatás és az érdeklődés közössége. Fiatal voltál még, mikor útjaink találkoztak. Egyszerre léptünk a Szépművészeti Múzeum szolgálatába és mindennapi tanuja voltam ott lelkes munkádnak. Szent tűz lobogott benned, a munka vágya és öröme hevítette át lényedet, ifjúi energia, lázas tettvágy zakatolt bensődben. De ez a szent tűz nem csupán az ifjúság lángolása volt, — egész életedre tellett belőle. Tovább lobogott akkor is, mikor — legbensőbb hajlamodat követve — a múzeumi szolgálatot a tanári katedrával cserélted fel. Tanítványaid sokasága a tanu reá, hogy milyen lendülettel, odaadással, a sugalló erőnek milyen képességével szolgáltad hivatásodat. Megvolt benned a lelkek formálásának adománya, igazán szuggesztív egyéniség voltál: lelkes és lelkesítő, gyülékony és gyújtó, hívő és elhithető, munkában égő és másokat munkára ösztönző.

Irodalmi munkásságodban is megmutatkozott lényednek ez a lendülete. A tudományos fejtegetéseket is áthévítetted, előadásodba színt és elevenséget vegyítettél. A classica-archaeológiából indultál ki, s aki ebben mestered volt: Furtwänglertől hoztad magaddal a tudományos gondolkodás és módszer kitünő felszerelését. Az antik művészet ismeretében a legjobbakkal vetekedtél. A görög-római arckép-szobrászatról szóló műved alapvető jelentőségű, a nemzetközi tudományos irodalomban is nagyra értékelt feldolgozása volt ennek a tárgynak. Ehhez a témakörhöz később is hű maradtál és csak nemrég történt, hogy az athéni és római gyűjteményekben végzett kutatásaid közben az antik világ kiváló alakjainak képmásait ismerted fel olyan

művekben, amelyek észrevétlenül heverték mindaddig, míg éles szemed fel nem fedezte őket.

Az antik művészet szeretete egész pályádon elkísért, a görög szépség eszménye édes mosoly gyanánt vonult végig életeden, s a művészeti ágak közül a leggörögobb: a szobrászat maradt mindvégig különös érdeklődésed tárgya. A plasztikai stílus problémáiról szóló munkádban mélyen merültél el a szobrászati alkotás törvényszerűségének vizsgálatába, és a két legnagyobb szobrász: Pheidias és Michelangelo volt az, aki jellemző képességednek és írói tehetségednek legteljesebb kifejtésére lelkesített. Főképen itt tűnt ki, mennyire értetted a színes, fordulatos, lüktető előadás művészetét, amely alapos tudományos művekben olyan ritkaság.

Az antik művészet ismeretének szilárd talapzatára építetted fel a keresztény korok művészetének tanulmányát, igazolva azt, hogy „akinek szeme a görög művészet alkotásain nevelődött, az egyetlen más korszak emlékeivel szemben sem áll tanácstalanul“. Említsem-e, hogy milyen érdemeid vannak ebben a körben is, mennyit tettél a magyar művészet emlékeinek teljesebb feltárása körül, milyen úttörő munkát végeztél a magyar művészettörténeti kutatás szervezésében és irányításában, a gróf Klebelsberg Kunó által kijelölt nyomon milyen nagy nyomatékkal terelted a fiatal nemzedéket a hazai barokk művészet emlékeinek felkutatása és feldolgozása felé és összefoglaló művészettörténeti munkáiddal, kitűnő előadói képességeddel mennyi szolgálatot tettél a művészeti ismeretek terjesztése és a közízlés fejlesztése körül. Csak annyit még, hogy neked köszönhattuk az első idegen nyelvű rendszeres magyar művészettörténetet, s tőled vártuk ugyanennek tüzetesebb magyar átdolgozását.

S mennyi egyebet vártunk még! Hiszen tele voltál ötlettel, tervekkel, munkakedved töretlen volt, szellemed ragyogóan friss és mindenre inkább látszottál késznek, mint az utolsó útra. De lelkednek lángja váratlanul kilobbant, s mi megrendülve állunk itt, hogy mielőtt földi alakod végleg eltűnnék szemünk elől, még egyszer tanuságot tegyünk hálánkról, amelyet irántad a magyar kultúra kitűnő szolgálatáért érzünk, és szeretetünkről, amelyet barátságoddal annyira megérdemeltél. Isten veled!

A San Remo-i irodalmi díj magyar győztese.

A „győztes“ (vagyis „vincitore del Premio di San Remo“ — mint az ilyen díjosztásoknál az olasz lapok hagyományosan írják): Babits Mihály, a kiváló magyar költő. Ez a nagy kitüntetés, amely Babits Mihály személyében az egyetemes magyar irodalmat érte, nemcsak íróvilágunkban, hanem a művelt magyar olvasóközönség körében is őszinte örömet és megelégedést keltett.

A San Remo-i irodalmi díjat 1934-ben alapította a fascista Olaszország külföldi író olyan költői, kritikái, szépprózai vagy publicisztikai művének a megjutalmazására, amely Itália történetével, kultúrájával foglalkozik és az olasz szellemet ismerteti meg hazája közönségével. A díjra évenként írják ki a pályázatokat, s az illető év végéig kell beküldeni a pályamunkákat, amelyekről a következő év elején dönt az olasz királyi akadémia kijelölt hattagú bizottsága. A díj 50.000 líra (kb. 12—13 ezer pengő), amelyet ünnepiesen adnak át a győztesnek. Az idén harmadszor adták ki a San Remo-i díjat: tavaly Hans Carossa német, azelőtt Jiménez Caballero spanyol író kapta. A harmadik jutalmazott tehát magyar, ami újabb tanúsága az olasz-magyar barátságoknak.

Tudomásunk szerint Babits Mihály nem pályázott a San Remo-i díjra: ő maga is meglepetéssel értesült Carlo Formichitól, az akadémiai bizottság vezetőjétől a döntésről. Annál örövendetesebb ez, mert igazolja, hogy az olasz kultúra illetékes irányítói — minden felülemelkedve és közvetítők-

tól mentesen — nyitott szemmel figyelik irodalmunk eseményeit, ki tudják válogatni és jól ismerik a szellemi értékeket. Politikumtól és más érdekektől nem befolyásolva ítélnék. Az ideai San Remo-i díj sok mindenre élő cáfolat. Emlekszünk: bizonyos oldalon gyakran aggodalmaskodtak, hogy az új *imperium romanum* szelleme károsan befolyásolja majd az olasz irodalmat és művészetet. A daldalmasan megújult, friss latin lélek, a *Novecento* remek építészeti és képzőművészeti alkotásai ennek ugyan éppen az ellenkezőjéről tanuskodnak. Ami az irodalmat illeti, gyakran hallottam: nem éri el a rinascimento-beli, sőt még a mult századbéli vonalat sem. Még nem adott új Petrarcát, Tassot, Leopardit, Carduccit — méregetik másodpercmutatóval kezükben a fascista irodalom tehetséges fiataljait. Erről lehetne vitatkozni, azonban egy máris kétségtelenül tény: a kritikai vonal, a mérték, és az a mód, amely az ilyen döntésekben érvényesül, változatlan maradt. S ez a fontos! Íme, a magyar irodalom kiemelkedő alakjának, Babits Mihálynak adták a jutalmat, aki költő volt és maradt mindig a szó legnemesebb értelmében. Adhatták volna másnak, Itáliát népszerűsítő szép külföldi munkának is, ők azonban megmaradtak a Dante-fordító magyar költő mellett. A hagyományos latin szellem győzedelmeskedett ezúttal is.

Az olasz lapok melegen méltatják Babits írói érdemeit. Közlik az író rövid nyilatkozatát, életrajzát, megemlítik, hogy hét nyelven ír és beszél, rámutatnak arra, hogy remekbekészült Dante-fordí-

tásáért kapta s ugyancsak most van sajtó alatt Dante-tanulmánya.

Babits a „leghazafiasabb műfajnak“ nevezi a műfordítást. Dante, az „altissimo poeta“ méltó tolmácsolása részéről magyarra valóban ilyen szolgálat. Hosszú volt az út Császár Ferentől, Petőfi szigorú és elfogult kritikásától — aki az *Inferno* négy énekét lefordította magyarra — Babitsig. Szász Károly Dante-fordítása is értékes, szép alkotás, azonban Babits *Divina Commedia*-fordítása a mű minden részletébe behatoló, rejtett finomságait érzékeltető, időtálló veretű munka. Költői intuíció, magas műveltség, tudás, elmélyedés és tizenöt évi ernyedetlen munka eredménye. Olyan klasszikus remek számunkra, mint amilyen eredetijében az — olaszoknak. Ennél szebben nem méltathatjuk a San Remo-díjas Babits Mihályt!

Mihály László

Osztott szerelem. (*Rudnóy Teréz regénye, Dante-kiadás.*)

A cím: «Osztott szerelem» s tetejébe az «olcsó» hatásra pályázó illusztráció, bizonyos averziót kelt első pillanatban. Fokozza ezt a rossz érzést még a teljesen ismeretlen név is. Új író első könyve. De legyűrve ezt a nem is indokolatlanul jelentkezett ellenszenvet, olvasni kezdjük, s hamarosan készen is vagyunk azzal a megállapítással, amely a kezdetnél távolállott tőlünk: A regény jó, az író tehetséges. Az «Osztott szerelem» nem valami szokványos házassági háromszög problémát tárgyal, hanem egy faluról felkerült paraszt cseléd sorsát, egymásra sokasodó esztendeinek sivárságát mutatja meg. Ezt az állapotot egy férfi

enyhíti, akihez nem köti több, mint a testi kötelék; s egy gyermek: az övé, aki távol van, s akiért szegényes keresetét áldozza. A cseléd-regényeknek is megvan a maguk sablonos módszerük, azonban itt a cselekmény szövésében, menetében, a helyzetek fordulásában és az alakok megrajzolásában mindig megnyilvánul az író eredetisége anélkül, hogy erre különösebben törekednék. A pesti cselédszoba lúgszagú, áporodott levegője, kiskocsmá, kültelki sikátorok és zúglakások aprólékos és hű realitással meglátott világa tárul elénk. Furcsa figurák, mint aminő például Sanyi, a vele való első találkozáskor ütődött, «szép lelkűnek» tetsző elzúllott műasztalos, akiről azt hisszük, hogy a züllés felé hajlását egyedül a veleszületett széperzéke tartja egyensúlyban. Rokonszenvünk még jobban nő iránta amint — saját szavaiból — megtudjuk, hogy proletároknak készíti művészi faragású bútorokat, amelyre ő maga is reáfizet. Szinte lépre megyünk etekintetben, aminthogy beleszeretett Mari is, az első fiatalán túllevő, de még eléggé gusztusos cselédleány, mert a férfi pörköltet és sört fizetett neki a kocsmában, ahol először találkoztak, s nagylelkűen «nem kívánt semmit sem» érte, ellenkezőleg ő tömte meg a cselédleány fejét holmi rosszul, félművelten összeolvasott szociológiai jelszavakkal. Kiderül, hogy az a bizonyos Sanyi nem is olyan önzetlen idealista. Marival bőségesen visszafizetetti a kiskocsmái vacsorát. A leány nemcsak önmagát adja oda neki, hanem a háziaktól elcsent elemőzsiákkal is traktálja. Addig tart ez, amíg Sanyi, az eszmény össze nem találkozik egy közönséges utcai nővel s ez annyira megejtji,

hogy miatta kiutasítja a jó, tiszta szappanszagú Marit, aki még bűnbe is keveredik miatta, lop, hogy segítsen a férfin, bár tudja, hogy a pénz nem neki, hanem a szeretőjének kell. Ez Mari tragédiájának egyik oldala. A másik: a gyermek, s talán ez az igazabb. Falubeli legénytől megesik s ikrei születnek. Az egyik gyermeket, hogy segítsen rajta — testvérnénje fogadja fiának, esküt véve tőle, hogy örökre lemond anyai jussáról vele szemben. A másikat dajkaságba kényszerül adni s ennek neveltetésére küldi minden garasát. Ő pedig éli a család s a gyermek-nélküli nő örömtelen, célnélküli életét, mert — és ez a regény alap gondolata — az asszonyi sors csak a gyermekért való áldozat-vállalásban tud igazában kiteljesedni. Enélkül csonka és félresiklott. S éppen ezért igen fájdalmas reánézve, amikor fiát baleset folytán elveszíti. Anya és mégsem anya, mert a másikhoz, az élőhöz nincs joga többé. Mégis annyira elhatalmasodik rajta a gyermeke utáni vágy, hogy visszaköveteli, gyermektelen nénye azonban ragaszkodik a fiúhoz, megtagadja kérését és kiutasítja a házából. Feldúltan, önmagával meghasonultan bolyong a faluban, még édesanyja házában sem lel nyugodalmat, mert az öregasszony, akinek ellenszenvét érezte, bevallja neki, azért gyűlöli, mert anyósának vonásait örökölte, s az anyósa volt az, aki az ő fiatalasszony életét tönkretette. Végül, hogy megegyszer utoljára megláthassa fiát, nénye házába tér, ahol gyermek születik — a fiáé. Fia helyett az unoka az, aki kárpótolja szenvedéséért. Az írónő jó megfigyelő, a városi és a falusi környezet, az alakok plasztikusak és élesen jellemzettek. A mondanivaló összefogásában

tömör, nem terjengős, párbeszédeiben drámai feszültség robban. Friss, reális, bár egyes jelenetek, különösen a szerelmiek megrajzolásában túlzottan is nyers és követi e tekintetben számos női írónál megszokott sémát, végeredményképpen azonban nem ingatja meg ezzel a regény művészi egyensúlyát. Az érdes és imitt-amott elmaradható verizmusért, egynémely kisebb pongyolaságért s magyartalanságért azonban bőven kárpótól az írónőnek programosság nélküli, mégis bátor kiállása.

M. Jánossy Margit

Szabó Lőrinc: A szegény Villon tíz balladája. (Singer és Wolfner.)

Szabó Lőrinc Villon-fordításainak kötetét azzal végzi, hogy az új kiadással az átköltés címén történő Villon-hamisítások ellen akar fordulni. E, valószínűleg Faludy György „átköltéseire” célzó megjegyzés ellenére Szabó Lőrinc sem mutatja be Villont költői nagyságához méltóan. Szöveghűségben kétségtelenül jobb Faludynál (hisz Faludy „átköltéseinek” alig van valami köztük az eredetihez), de költőileg nehézkes, száraz, ízetlen s még mindig éppen elég felületességet és elnagyolást tartalmaz.

Már a versek összeválogatása sem szerencsés. A versenyballada és az apró képek balladája inkább költői játékok, mintsem Villonra igazán jellemző lírai versek. Viszont a Françoise Marthe-hoz, a Grosse Margot-hoz írt balladát és az anyja kérésére írt imát nem lett volna szabad elhagyni.

Ami a fordítás szöveghűségét és szellemi átmentését illeti, egy eljövendő tökéletesebb fordítás érdekében legyen szabad néhány ki-

ragadott pontatlanságra „akadémikusan, filozopteresen, kicsinyesen“ rámutatnunk.

A Ballada a párisi nőkről a legformálisabb Villon-versek egyike. Ha mégis lefordításra érdemesíti valaki, illene megtartania a vers jellegzetességét, a középkorias felsorolást. Szabó Lőrinc a felsorolást mondatokra tördeli, az eredetiben versszakonként van egy-egy állítmány, ő kétsoronként beletűz egyet. Mert a francia szöveg elég tömör, így persze kénytelen kihagyni a felsorolás néhány tagját (közben a genovaiakat genfieknek fordítja) és két közbevetett, személyes fordulatot (a mes periliz, Ay je beaucoup de lieux compris?), amelyek pedig igen jellemzőek a versre. Ugyanitt a kövér heringárusnőkből „két ügyes kis nő“ lesz. Itt a fordítás azért sem szerencsés, mert az egész önkényesen csinált mondat három sorban fér el, míg a villoni vers legjellemzőbb sajátága, hogy nem szereti az enjambement-t, amelyet Szabó Lőrinc különben is igen gyakran használ. A fordítás henyé toldásainak egyébként fő hibája, hogy a versek izetlentül csibészessé teszik, vagy feleslegesen modern képzetekkel rakják tele. „Szédítsd rútol a baleket... Pogány murik..., A sok szajré..., Rút vénség alattomos átka..., Rühes disznó..., Most rossz gebe vagyok...“ stb. mind olyan toldások, amelyeknek nemcsak az eredeti szövegben nincs megfelelőjük, de nem is annyira közömbös hangulatú szavak, hogy egy gondos fordításban kitöltő pótléknak megmaradhassanak. A szép fegyverkovácsné panaszában a „mint tavasza idején, Tündér multba

nézve, Huncut ördög incselkedése stb. szintén indokolatlan költőiesítései a konkrétabb, keményebb szövegnek. „Hogy fáj a most, s a hajdanán“ ez a modern időhatározó-főnéviesítés nem való középkori vers fordításába. A bőrtönből irt levélben sem helyes a „poétasereg... gáláns úri nép“ fordítás, az eredeti szöveg csak énekesekről, dalnokokról, szerelmeskedőkről beszél, kár a megszólítottak szabályosan haladó társadalmi sorát megzavarni.

Az igazi Villon-fordításnak egyébként ezeken a technikai hibákon túl is izesebbnek, olvashatóbbnak kellene lennie. De ez az igazi Villon-fordítás, úgy látszik, még várat magára.

Lovass Gyula

Cs. Szabó László: Fegyveres Európa. (Nyugat.)

Nálunk nem divat „válogatott lapokat“ állítani össze prózaírókból. Még úgynevezett breviáriummink is tudós bevezetéssel kezdődnek és modorosan bölcs gondolatfoszlányokkal folytatódnak. „Gyöngédség lapjai“ — ezt a címet adta egy francia író a maga anthológiájának. Nálunk a breviárium-összeállító nemzetmentő tirádákat keres, az írók harsonaragadó pillanatait, a majdnem szüntelen magyar veszélyérzetű időszerű s nem egyszer túlméretezett vészjeleit. Pedig mi marad meg az aggodalomban fogant szónoklatokból? Nem a valóságos, a politikai mondanivaló, nem a jóslat; ezeket csak a hasonló veszély idézheti érdekessé. Nem is az európai, vagy a magyar helyzetkép felmérése, ez csak pillanatszerűen vonzó, ha változik, elfelejti mindenki, s csak évtizedek múlva lehet újra érdekes a magyar szellem történetét kutatók-

nak. Még csak nem is a vádak, vagy a reménységek, hanem az emberi és erkölcsi magatartás szépsége és heve, csak ez maradhat meg, a tiszta irodalom, a tiszta líra.

Van Cs. Szabó genovai naplójának hét sora, hét szíventűtő sor, a legszebb hét sor egy „Gyöngéd-ség lapjai” számára: „Egy hontalanra gondolok, aki könnyen magam lehetnék. De én vigyáztam veszélyes ősztoneimre, testvér-gyilkos dühvel fojtogattam őket. Erdemes volt? Fújj, szél, rázz, ahogy bírsz! Visszanézek a könyöklőre, egy elveszett ember, egy titkos dúvad sorsát kutatom. Vajon hamarabb őszültem volna? Lenne mitennem? Megvárnák a szakadt ingem? És készülnék valahová? Valaki után? Utánad, rettentő szenvedély, akit sohasem mertem követni?”

Közgazdászt, tudóst és szépíró-t szoktak rendre kielemezni Cs. Szabóból, s az egyikért hibáztatni a másikat. Fedezzük fel egyszer azt, aki legmaradandóbb közöttük, akinek Cs. Szabó műve a legtöbbet köszönhet, a lírikust. Cs. Szabó minden könyvéből kiérezni a „litterátusi”, több, lírai magatartást. A Fegyveres Európa mindenről inkább beszél, mint a fegyverekről. Őt fejezet, kitekintés Európa öt tája felé, de sohasem a fegyvereket keresi, hanem a kultúrát, a szellemet. Nem is a valóságról beszél (ki tud a valóságról beszélni? statisztika?), egy-egy nemzet, egy-egy város helyzetképét éli át, amilyennek szeretné. Nem reális tudósítást ad, hangulatképeket. Nem az adatok lényegesek, hanem érzelmi megfogásuk. Még csak nem is a tárgy, hanem az előadás költői és váratlan fordulatai. Egy nép lélkének, költői és gondolkozói válságos, tragikus helyzeteinek önmagára forduló, mélyen azonosuló átélése, ez a legtöbb, a legmélyebb a

Fegyveres Európában és ez líra, még ha Cs. Szabó tagadja is. És ez a fontos. Mert, a helyzetkép lehet hiányos, a jóslatokról pedig Jankovich Ferenc azt bizonygatja, hogy teljesültek, de az ellenkezőjét legalább annyi meggyőződéssel hirdethetné. Még Cs. Szabó tudása, elképesztő jólétesültsége is lírai utakat keres, nem lánbjegyzetekbe zsúfolódik, hanem opálos és mégis határozott képekbe olvad. Gondoljunk rá, hogy mondja el az irodalomtörténeti leckét a Milánóba érkező fiatal Stendhalról.

Ha líráról beszélünk, itt dicsérjük meg szigorúságát, mérsékletét, szemérmét. A válságirodalom jajgatásokra és nyögésekre csábít, kulisszahasogatásra, minduntalan széthányódó tagokra. Bence semmi sincs ebből. A nyíltan kimondott érzelem alig pár sor könyvében. De az érzelem bevalásának előkészítése, mint „Catulus grottájánál”, fukar tömörségében is csodálatos. A július 7-iki napló útikönyv-adataiból, gúnyolódásából, Rilke verséből, Winckelmann anekdotájából különös, összetett szépségű költemény születik s emelkedő, epigrammatikus vége igen szép szerelmi vallomás latin-Európa-hoz. Rímek nélkül is költemény. Egyik legszebb darabja annak a jegyzet- vagy vázlat-műfajnak, amely szigorú megkötöttségében, szonettszerűen művészi zárttságában az utolsó Cs. Szabó-könyvek legnagyobb ujsága s legszebb meglepetése.

De aki műfajt alkot, azt mindig fenyegeti a modorosság veszélye. Az epigrammatikus kihegyezett-ségben nehéz elkerülni a mechanikusan hasonlító szerkesztést. Cs. Szabó érzékenységét, művészi öntudatát dicsér, hogy új könyve nem hozza vissza a Magyar Néző néha már prédikáló őrjاراتait.

Líráról és irodalmi technikáról kellett írni elsősorban Cs. Szabó

új könyve kapcsán. Az olvasó mást is találhat benne, igen megbízható vezetőt az európai helyzet ismeretében. Mindenki tekint valamerre, ki ma Európáról beszél, mindenkinek vannak elfogultságai. Cs. Szabónak is. De benne éppen azért bízhatunk, mert az ő elfogultsága a kultúra szeretete s mert ő farkasok között is az emberre s Európára néz.

Lovass Gyula

Gáspár Jenő: Szonáta. (Regény, Singer és Wolfner kiadása, Budapest.)

A fényes hangversenyterem pódiumán a zongora elefántesont billentyűin felhangzik Beethoven csodálatos Holdvilág-szonátája, s ennek lenyűgöző dallamai két emberi sorsot indítanak el egymás felé. A zene nemcsak kiindulás, kezdet vagy keret, hanem elválaszthatatlan finomsággal fonódik egybe a cselekménnyel, amely ennek változatai szerint alakul: az Adagiót követi a Grazioso könyved capricciókkal, pajkos scherzókkel, lelanyhuló fájdalmas decrescendóval, míg a harmadik tétel, a Finale elhozza a megnyugtató és az egymásra rátalálás boldogságában felujjongó befejezést. Egy fiatal asszony, Gámán Lászlóné Kádár Márta (úgy szereti magát hivatni leánynevéen) hallgatja a hangversenyen Donáth Gábor zongoraművészt. Hallgatja, s míg a fenséges dallamok szinte templomi áhitatot zsongítanak meg benne, felsajog életének csonksága. Gazdag gyáros felesége, férje megunt, rossz és elviselhetetlen vidéki környezetből szabadította meg, ragaszkodik hozzá hűséggel, azonban nem bírja az asszony forró, odaadó szerelmével

szeretni. Donáth Gábort fájdalmas és keserű csalódás teszi nőgyűllővé, művészetébe zárkózott, szomorú, magános emberré. Egymással találkozva (Kovács Péter, a neves zenekritikus, mindkettőjük jóismerőse hozza össze őket), ugyanaz az érzés lángol fel mindkettőjükben: az asszony is, a férfi is azt hiszi, rátalált arra, amittől az élet eddig megfosztotta. Az egyik eszményi férfit keresett, a másik eszményi asszonyt. Ez a mély és tiszta szerelem a szonáta dallamaival csapong, esik, erősödik, hogy nyers törés szakítsa meg: Donáth Gábor becsületérzésében nem akarja a házastársakat szétválasztani, azért külföldre távozik. A Finale: Kádár Márta férje meghal és hosszú esztendőök gyötrelmes várakozása után elválaszthatatlanul egybeforr a két élet. Kovács Péter, a zenekritikus rezignáltan temeti el Kádár Márta iránt érzett eltitkolt szerelmét. Gáspár Jenő ízig-vérig a szív embere, poéta, lírikus és művészi megépítésű regényében se tagadja meg magát: ennek őszinte, átfűlt líraisága nem válik a mű kárára, sőt eredeti és megfogó bájt is ad neki. Ennek ellentéte a cselekmény szaggatott, sebes tempójú drámaisága, s a kettőt biztosan, tökéletesen hangolja össze az író. Könnyed finomság, nemes grácia, mély lelkiábrázolás és gazdag érzés-skála jellemzik eme alkotást, amelyben kiváltképpen megnyilvánulnak Gáspár írói jelességei. A könyvben olvashatjuk befejezésül a „Négy évszak“ c. kis regényt, amely szintén elgyönyörködtet igaz moráljával, lekötő artistikumával,

Mihály László

M. Croiset: A görög kultúra. (Fordította: Dr. Révay József. 320 old. Athenaeum.)

„Az európai kultúra története“ című sorozat első köteteként jelent meg ez a kitűnő összefoglaló munka, mely a pozitívista tudomány és kutatás legszebb emlékeit idézi fel bennünk. S méltán, mert alig van területe a régiség-tudománynak, ahol annyiféle elmélet gyökeret érezthet, mint éppen a görög művelődés története. Európai kultúránk ez ősförását valójában az teszi oly vonzóvá, hogy benne mindenfajta egyéni és közösségi kultúrtudat megtalálja kimeríthetetlen táplálékát; oly roppant nagy, egész és tökéletes, hogy mindenkinek jut belőle. De éppen ezért volt szükség egy komoly és pozitívista nyugalommal megírt összefoglaló műre, mely az alapokat láttatja ismét, ahonnan oly szívesen elkalandozunk. De Croiset munkája amennyire higgadt és professzori méltóságú, annyira jóindulatúan közlékeny is azok irányában, akiknek ez a könyv elemi ismeretek megszerzése céljából kerül a kezébe.

Croiset a görög történelemmel párhuzamosan ismerteti a vallás, s ami vele majdnem egy, a társadalmi műveltség és az ú. n. görög gondolat: a filozófia, költészet és képzőművészet történetét. Csak a görög művelődés fénykorában választja el őket egymástól, hogy aztán a harmadik részben kövesse külön-külön útjokat, amerre új hazát keresni elindultak. Ez a módszer didaktikailag igen előnyös, mert egyrészt összességében, másrészt a maguk elkülönült hatóerejükben is bemutatja a görög műveltség sokféle elágazását s ugyanakkor eltéphetetlen egységét.

Csak dicséret illetheti ezt a vállalkozást, mely egyszerre részletet a komoly tudomány örömeiben

és abban a ritka varázslatban, hogy amikor tanul belőle az ember, már egy kicsit tárgya tudósának is érezheti magát.

Révay dr. fordítása pontos, szakavatott és kellemes. *Füsi József*

Eugène N. Marais: A fehér hangya lelke. (Franklin-Társulat kiadása.)

A Franklin-Társulat népszerű természettudományi folyóiratának, a Búvárnak könyvsorozatában láttott napvilágot Eugène N. Marais híres műve, a „Die Siel van die Mier“ magyarul. Eugène N. Marais régi francia-búr telepes családból származik. Angolul csak az iskolában tanult meg, de érdekes írói sorsa rákényszerítette, hogy megtanulja a Délafrikai Köztársaságok uniójában leginkább elterjedt irodalmi búr, az „afrikaans“ nyelvet, amely a holland, német és angol szókincs kedvelt keveréke. Volt ujságíró, orvos és ügyvéd, a természettudományok is ellenállhatatlanul vonzották, de szakmabeli tudós sohasem lett, ettől elriasztotta az, hogy költőnek, novellistának született. Könyve olvasásakor eszünkbe jut Stefan Zweig grandiózus riportkönyve a mexikói vörös természetekről, amelyek sokkal veszedelmesebb és alaposabb pusztítást végeznek a meglátogatott területen, mint az afrikai sáskák. Rövid órák alatt felemésztik a sertéseket az ólban, a szárnyasok népet a baromfiudvarban, a lakások fatárgyait, a kanárikat a kalitkában és a menekülésből visszatérő telepesek csupán a pusztá falakat, az élőlényekből pedig csak a fehér csontvázakat találják. A vörös természetek alapos munkát végeznek a pusztításban. A fehér természetek konstruktívabb természetűek, az emberi településeket rendszerint elkerülik, így emberi szempontból rokonszenvesebbek. Marais, mint a fehér hangyák te-

hetséges védőügyvédje, dithiram-bikus csodálattal ír csodálatos és rejtélyes szervezetükről, a természetbolyról, amelyeket az emberi szervezet hibátlan működéséhez hasonlít. A könyv címe is arra utal, hogy a fehér természet bolyállama tulajdonképpen egy test, amelynek agyveleje, lelke és mozgatója a királynő, mindnyájuk anyja, de a természet szervezete sokkal, de sokkal tökéletesebb, mint Maeterlinck-könyvében ismertett hangya- vagy méhállam. A könyvvel kapcsolatban eszünkbe jut a méltatlanul oly korán elfeledett nagy magyar természettudós, dr. Horváth Géza is. Milyen szép volna, ha az ő megfigyelései is eljutottak volna ilyen érdekes könyvben a közönséghez, ha egy Marais-ja vagy Maeterlinck-je lehetett volna ő a szinte trópusi bujaságú vegetációjáról híres mehádiai völgynek, ahol megfigyeléseit végezte. Dr. Horváthot legalább annyira ismerték a maga idejében az európai természettudósok, mint Marais-t manapság Délafrikában. ... Egy nyári reggelen két, földön hasalástól, hulló gallytól szennyes ruhájú ember állt egymással szemben a mehádiai völgyben és bizalmatlanul méregette egymást. Végül megszólalt a szőke és magas: — Was suchen s'? Az alacsony, barna röviden válaszolt: — Wanzen! ... — De hiszen akkor ön Horváth Géza! — nyujtotta örömmel jobbát Härder dr., a bonni egyetem tudós tanára. — Ilyen hire-neve volt a mi Marais-nknak az akkori tudósvilágban, aki íme csak akkor jut honfitársai eszébe, ha délafrikai természetek világáról olvasnak...

Legény Elemér

Gyuk Pál: Magyar ünnepek-könyv. (Szombathely, 1939. 278 (2) l.

Elmélyedő és elmélkedésre kész-

tető gondolatok az egyházi év és a nemzet ünnepnapjaira. Szerzője pap és publicista, akinek művében jellegzetesen magyar módon forr-nak egybe a vallásosság és nemzeti érzés vonásai. Nem akarunk ezen a helyen részletesebben foglalkozni a könyv mély lelkiséget, őszinte szociális érzést, igaz magyar lelkesedést közlő tartalmával. Ebben a tekintetben bizonyára kellő méltatást fog találni megfelelő helyen, itt csak a két utolsó értekezésre akarjuk felhívni a figyelmet. Az egyik a „mikulás“ ünnep magyaros megülésétől szól, másik pedig egy érdekes népi kifejezésnek, a Kemenesalján (Hosszúpereszteg) otthonos kifejezésnek, az „Eb-ijesztő pénteknek“ adja magyarázatát. Gy. szerint a húsvét előtti tizedik napnak ez az elnevezése annak a régi böjti szokásnak emléke, hogy ettől kezdve egészen húsvétig nem fogyasztottak húsételt a hívek; maga a szó pedig népies tréfálkozás, hogy a böjt csak a kutyákat ijeszti meg, az ember szívesen vállalja.

Dr. Csapodi Csaba

Natter-Nád Miksa: Virágoskönyv.

E borzalmas tél végére úgy köszöntött ránk derűs borítékával ez a könyv, mint maga a tavasz. Nagy köze is van a tavaszhoz, mert kétszáz, nagyobbára ismert és kedvelt szobai és kerti növényünk történetét és leírását foglalja magában. Ezek a leírások oly érdekesek, hogy úgy olvassuk őket, mint egy-egy pompásan megírt riportot. Nagy alaposágra és tudományos föl-készültségre vall e szép és kedvelt virágok története és nem egyhez hozzáfűzte a kitűnő szerző a virág körül keletkezett mondákat és babonás szokásokat, továbbá azt is,

miként kuruzsoltak egyikkel-másikkal és ma miként használja föl a gyógyszerészet a bennük rejlő gyógyszeranyagot. De megtudjuk azt is, honnan került valamely virág hazánkba és ki hozta be távoli világrészekről, sokszor élete kockáztatásával. Foglalkozik ez a könyv azzal a munkával is, amit a virágkedvelő kertészek és növény-nemesítők végeztek azért, hogy némely szerény és egyszerű virágból valamely ma megcsodált nagyszerűséget állítsanak elő. Szakkönyvtünk, amely a virágok ültetésével és ápolásával foglalkozik, van már néhány magyar nyelven, de ilyen, a növény élettörténetével ennyire körültekintően és élvezetes formában foglalkozó könyvünk nincsen és ezért remélhető, hogy a virágkedvelők, akiket ezernyi kérdés érdekel, amely virágaikat közelebb hozhatja életükhöz, szívesen fogadják a Virágos Könyv-et és ezáltal hozzásegítik a szerzőt ahhoz, hogy megírja azoknak a virágoknak az élettörténetét is, amelyek e könyvből természetszerűen hiányoznak és amely munkával teljessé teheti művét.

M. Gy.

Sir James Jeans: Zene és természettudomány. (Franklin-Társulat kiadása.

A fizikának a hangjelenségek természetével foglalkozó fejezete, a hangtan (akusztika) ma már — különösen Helmholtz alapvető munkájának megjelenése óta — alaposan és sokoldalúan kiépített tudományág, amelynek eredményeiről nemcsak a zenei technikusnak, hanem minden gondolkodó zenésznek is tudomást illik vennie. Hiszen olyan nagy gyakorlati fontosságú problémákról is esik itt szó, mint

amilyenek például a hegedű-, vagy a zongorahang összetétele, a zenei „felhangok“ elemzése, a skálarendszerek fejlődése, a teremakusztika stb. kérdései. Mindezekre a kérdésekre és még egész sor más, inkább elméleti jellegű problémára (például a levegőrezgés rendszere, vagy a konszonancia elmélete) világos és képekkel, ábrákkal nagyszerűen szemléltetett választ kapunk a híres angol természettudós-nak ebben a könyvében, amely az 1938-ban megjelent németnyelvű kiadás után most már magyar nyelven is hozzáférhető Szabolcsi Bence gondos, megbízható fordításában. — Jeans munkája szigorúan természettudományi-fizikai beállítású; így szigorúan véve nem is a zene magyarázatával foglalkozik (mert hiszen ez felfogásunk szerint már primitív fokon is mélyen belevezetne a lélektan területére), hanem inkább a zenei alapjelenségeknek, a zene akusztikai elemeinek magyarázatát adja. Ahol mellékesen mégis ilyen zenei területre merészkeedik — mint például a zene eredetének vagy éppenséggel jövő fejlődésének kérdésében —, ott felfogását kissé merev evolúciós-pozitívista szemlélet jellemzi, amelyet nem minden esetben fogunk maradéktalanul magunkévá tehetni. Ezek a fejtegetések azonban aránylag kevés helyet foglalnak el a könyv gazdag ismeretanyagában; a szerző nagyrészt szigorúan megmarad a fizikai hangtan területén; itt aztán tökéletesen otthon van és megállapításai, közlései megdönthetetlen érvényűek. Különösen ezek a fejezetek azok, amelyek miatt az értékes könyv anyagát minden gondolkodó zenésznek ismernie kellene.

Bartha Dénes

SZÍNHÁZ

ELSŐ DIADAL

Galamb Sándor színműve a Nemzeti Színházban.

Herczeg Ferenc *Arva László királya* azzal végződik, hogy a Hunyadi-párt zendülése elől menekülő király a serdülő Mátyást magával viszi Bécsbe, Prágába. Galamb drámája mintegy folytatja a történetet, megfejeeli egy esztendővel, a magyar trón elárulásának, majd valóban *magyarrá* emelkedésének esztendejével. Színműve elején egy kicsit visszatolja az időt (Hunyadi özvegyéhez jó sokára juttatja el László fia fejévételenek hírét), a végén pedig valamelyest előreigazítja az óramutatót: évek eseményeit sűríti össze az ifjú király első intézkedéseiben. Mindezt megokolja és elfogadtatja a művészi alakítás szempontja, a drámaírónak az a törekvése, hogy a nagyraemelt uralkodó lelkében a politikai hivatástudat meg az emberi érzelmek, szerelmi indítékok „első diadal”-hoz vezető első összeütközését mennél szemléletesebbé, drámailag is mennél kiélezettebbé tegye.

Ez apróbb tömörítések mellett egészen új, történetírástól és költői hagyománytól merőben független mczzanatot is iktat drámájának szövédékebe: Mátyás gyermekkori szerelmét Gara nádor leányához, Máriához, kivégzett bátyja menyasszonyához. A történetírás eddig ennek a fordulatnak csak *politikumát* ismerte, a Hunyadi-hívek tervét a nádorkisasszonnyal (talán az *egyik* nádorkisasszonnyal, mert Gara *Annát* említik) kötendő frigyre nézve. — Galambnál a Hunyadi-pártnak Mátyás nélkül végzett számítása, taktikai sakkhúzása egybeesik a fiatal trónjelölt legbensőbb és legegységesebb érzelmi ügyével; *ezen* kell úrrá lennie, épp akkor, amikor politika és boldogság útja — mily ritka eset! — össze találkoznék. Mátyás *nagyobb* politikai elgondolás és fanyarabb egyéni sors szálait füzögeti egybe, megállva esküjét Podjebrád Katalin nőülvételére s el nem tántorodva azoktól a messzibbtekintő céloktól, melyek eléréséhez ez a lépés hozzásegítheti. Sőt még tovább is megy a lemondás és önfeláldozás erényének gyakorlásában: maga segíti elő Mária házasságát az erdélyi vajdával, Ujlakival, hogy ezáltal is megerősítse trónszékének biztonságát.

Hanem éppen ebben, Mátyás kettős és Gara Mária hármasmátkaságának bonyodalmában van valami, ami az egyébként igen jól fejlesztett és lelkes komolysággal kidolgozott főcselekmény mögül valahogy lépten-nyomon a — vígjáték felé mutat. Magának Gara Máriának alakja is nehezen hajlik az író mintázó kezé-

ben a ráért sorsfordulatok valóban meggyőző vállalása felé. Látjuk, hogy a bárd alá jutott Lászlót inkább csodálta, semmint szerelemmel szerette, hogy Mátyáshoz inkább csak gyermekpajtság emlékei fűzik s hogy a daliás Ujlaki igézi meg a „valódi férfieszmény“ erejével. De a dráma természetes szükszavúsága ennek a női léleknek aprólékosabb szételemezését nem engedi meg s így az alak három felvonáson át három menyasszonyságra kénytelen mintegy áment mondani — a szelek járása szerint. Talán hiányzik egy meghittebb jelenet Mátyás és Mária, vagy esetleg egy másik, Mária és Katalin között, mely az érzelmi vonatkozásokat lélektanilag jobban renbehozná... Így most inkább csak *kívülről* szemléljük a politikai és szerelmi motívumok egymásbaindázását s például a strassniti városkapu előtt ebből már-már operetti bonyodalom légköre támad. Mindez — ismétlem — inkább csak a némileg veszedelmeket-rejtőn megragadott téma *mögött* bujkál s az író kitűnő stílus- és arányosságérzékét legszebben épp az bizonyítja, hogy e nem csekély közegi ellenállás ellenére is biztosan vezeti végig a fővonalat s ahol lazít is rajta, az sem esik a komolyanvétel rovására, sőt legtöbbször jótékonyan megakadályozza, hogy a történelmi műfaj jólismert, végzetes merevsége és penzumszerűsége vegye át holt birodalmát.

Ebben nagy része van a szerző felőtli realista érzékének is. Annak idején Harsányi Kálmán Herczeg *Arva Lászlójában* a realitások iránt fogékony író szembekerülését figyelte meg a természetből romantikus témával. Galamb esetében sincs másként. Színpadi Mátyás-irodalmunk hagyományából érezhetőleg az emberi melegség, a „vie intime“ felé igyekszik kiszabadulni. Mátyás alakjához is így nyúl hozzá s amennyit a romantika csilláma *helyébe* az emberi érzések napsütéséből eláraszthat rajta, annyi-val nem is marad adósa; itt legfeljebb a *hivatás* súlyának kényszere feszélyezi valamelyest; mintahogy tragikus mátkaságú Gara Máriaja körül is megmaradt valami az operahősnői felhők foszlányaiból. De szemlátomást erőre kap, ha szabadabban alakítható, második vonalbeli alakjainak életreteremtéséről van szó. Első színművének igazi „első diadala“ Podjebrád György sokrétű jellemének pompás, gazdag, szinte körüljárhatóan plasztikus rajza. Színkritikusok a megmondhatóí, mily ritka dolog, hogy történelmi drámában egy alak ilyen emberi közelségbe lépjen ki a színes *panneau*-ból! Az a szabadabb lélegzetvétel, amellyel az író ennek az alakjának megformálásához látott, még nyelvért is mintegy megoldotta: ha egyebütt néha dialógusa a nagyon is mérlegretető gondosság következtében egy kissé talán elerőtlenedik, — itt az élet dús nedve járja át s avatja szövegét színpadiból mélyen és megkapóan drámaivá.

A Nemzeti Színház nagyon becsülnivaló tehetséggel és elmélyedéssel írt színműre tett szert Galamb darabjában, mely most méltón illeszkedett bele az országos Mátyás-ünnepekbe, talán

épp azért, mert *nem* alkalmi ihlet hozta létre. A felcsigázottabb érdeklődés legfeljebb kedvezőbb időpontot biztosított bemutatásra, maga az író azonban nem sandítgatott az alkalmiság előnyeire, mintahogy nem is szorult rá múltó kedvezményeire.

Az előadás híven szolgálja az író, a lehető leghívebben, hiszen rendezői minőségben ő maga alakította ki darabjának színpadi szolgálatát. A foglalatról Horváth János diszlettervezői képezelete, a hangulatok iránt fogékony ízlése gondoskodott, különösen a két szimultán eskü-jelenet képében felejthetetlenül szépen. A szereposztás is örvendetesen sikerült. Tasnády Ilona Szilágyi Erzsébet mélyen megindító — a szentimentalizmus leghalványabb árnyalata nélkül; erőslelkű magyar matróna, történelmi alak nem jelmeze, hanem lelke szerint. A gyermeki lélek burkán áttetsző férfiaság nehezen elérhető hitelért Apáthy Hunyadi Mátyása elismerést érdemlően állt helyt, törés nélkül juttatta el az alakot a zárómozzanatok keményebb hangsúlyaihoz. Petheő Attila Podjebrádja az előadásnak is, a művésznek is egyik legméltóbb remeklése; kevesebb eszközzel és fogással, viszont gazdagabb kedélyvel és árnyalókészséggel nem sok színészi alkotás került elibénk az utóbbi időkben. Lehotay indulatosság és ellágyulás közt hullámzó vajdája is kitűnő munka. Szelezcky Zita törékeny, bájos Podjebrád Katalin, csak egy kis óvatosságot ajánlnánk, hogy egyre fokozódó „éterizálása“ modorosságba ne csapjon. Szörényi Éva Gara Máriaja szépen beszélt, nemesen mozgott. Kovács Károly meg Táray túlságosan is egy húrra hangolta szerepét. Nagy Adorján nádorispánja valamivel joviálisabb a kelleténél. Abonyi színmagyar, rokonszenves lelkességű Jeromos diákja is kedves színfolt a népes együttesben.

Az új haza. Nyíró József történelmi színjátéka a Nemzeti Színházban.

Vidéken szinte máig (talán a stagione-rendszer életbeléptéig) játszottak egy régi-régi, történelmi tárgyú rémdrámát. *Bukow*, a *székelyek hóhéra* volt a címe, szerzője pedig egy elfeledett színész, pályája végén a Nemzeti Színház irodatisztje, Benkő Kálmán. A csiki székelység multjának legvéresebb fejezetét, Mária Terézia teljhatalmú biztosának embertelen öldöklését, az ú. n. siculicidiumot vitte benne színre, a kiváltásai védelmében ellenszegülő csfkországiak Szent Bertalan-éjét. Ugyanezt a tárgyat írta meg a székelység mai kitűnő regényírója, Nyíró József is *A madé-*

falvi veszedelem című művében s ennek mintegy folytatását most bemutatott színjátékában.

Három esztendeje, mikor először szólalt meg színpadon a *Jézusfaragó emberrel*, arról győzte meg a bírálót, hogy egyéni embersorsok drámába emeléséhez sincs valódi hivatottsága, a tragikait nem magukban hordozzák alakjai, *rajtuk* gázol át a sors, nem lelki végzetek döbbenetét árasztva, inkább csak szánalmat a szerencsétlenségék sorozatán.

Most érezhetően *kollektív* drámát akart írni, csoda-e, ha az eredmény mégkevésbé lett drámai sugallatosságú s méginkább tömegszerencsétlenség hatását kelti? Pedig alig van egyéni indulat, mely szó-

hoz ne jutna benne. Van itt föld- és fajszeretet, van tiszta és vadállatián érzéki szerelem, van hűség és árulás, van kötelesség és apai érzés harca, stb., stb., de mindez csak *eseményesen* villan föl, maguk a szereplők is jobbára csak így, néha hosszú felvonásokra valósággal kiossnek a drámából, legfeljebb *róluk* szállingózik valami hír, ami színpadi tekintetben annyi, mintha nem is volnának. Jókaias lendület fűti hősét, az új hazába vezérekedő fiatal székelyt, Endes Istvánt, jókaias gonoszság a német kapitányt, akinél ördögibb teremtményt nem sokat hozott létre írói képezet a múlt század dereka óta, amikor a Benkő Kálmánok közönsége borzadozott Isten képeinek ily istentelen elferdülésén.

Mindez vonatkozik Nyirő drámájának fővonalára, hol lelkek csapnának össze, de inkább csak szerepek színforgataga kavargog előtünk. Nem vonatkozik azonban a második vonalban álló alakokra, akik plasztikusság dolgában, emberi érzékelhetőségben valósággal nyakára nőnek a földolgot hordozóinak. Ezek rajzában legott megérzik az író igazi, írói (de mindig *regényírói*) ihlete és meleg lelki közönsége minden gondolatukkal, szinte még legparányibb mozdulataikkal is. Nyelvének hamisztatlan ízére is jóformán csak itt ismerni rá, ezeknek néha egy-egy elharapott félmondatában több az igazi drámaiság, mint a „hősök“ áradó helyzet-retorikájában, mely legfeljebb a „tényállást“ világitja meg, nem a lelki ráfeleléseket.

Talán valami nagyon gyökeres dramaturgiai beavatkozás jóvá tehetett volna egyet-mást, bár ettől is inkább csak a fölöslegek lehántása telhetett volna, magának az anyagnak drámaivá fordítása aligha. Így, ahogy most van, az anyag egészen nyersen került elénk, lehet, hogy nem egy nézőteret épp ezzel fog könnyekbe meríteni, de az

anyag megmunkálása majdnem homlokegyenest ellenkezik mindezzel, amit a drámaírás lényege megkövetel.

A színház helyes tapintattal lehetőleg a hangulati elemek kiemelésére törekedett. Nagyon megkapó színpadképeket varázsolt elénk a hagyományt árasztó régi, meg az annak földidézésére sikertelenül vágyó új hazáról, ezek Horváth János őszinte fogékonyágát dicsérik. A rendezés érdeme az igazgatóé és odaadó munkatársáé, Abonyi Tivadaré. A szereposztás is igen jó. Csontos királybírája mélyérzésű apa és rangos „pater patriae“ a maga területi és *érzelmi* dominiumán. Jávor Pál lelkes székely mesehős, csak a vélt „in flagranti“ jelenetben válik — nem a maga hibájából — üresen teatrálissá. Dayka Margit közvetlen lényének is egyre-másra a *túlásó*san hatásos helyzetekkel gyűlik meg a baja; a „kifúlások“ művészi megoldásának még nem egészen ura. Lehotay és Somogyi Erzi házaspárja megrendítő, az utóbbinak izléses mértéktartása jótékonyan enyhítgeti a koporsó-motívum féktelen kihasználásának visszásságát. Kovács Károly kannibáli kapitánya eszményi szilva-mumus.

I. N. R. I. *Csanády György hűsvégi színjátéka a Nemzeti Színházban.*

Várad Antal *Iskariótja* óta a Nagyhetnek passiómozzanatai kerültek a Nemzeti Színház közönsége elé, Grében monumentális szent játéknak tömörített alakjában, meg Voinovich *Magyar Passiójának* hazafias ihletű képeiben.

Csanády is Virágvasárnaptól Nagypéntekig kíséri nyomon a Szent Történetet, de nem fővonalán, bár Jézus lelki tragédiáját is megragadja, nemcsak evangéliumi ellenjátékosának lelkiismereti válságát, mint Várad elgondolása. Mindazonáltal az igazi hangsúly

nála is azok lelkirajzára esik, akik közt a Megváltó élt s főleg akik közt azokat a végső napjait töltötte, melyek a megváltás gondolatát meggyökerezettették és évezredekre szólóan sudárba hajtották.

Hármas tagolású művének első szakasza a leglíraibb s talán a legmegindítóbb is. A feltámasztott Lázár s ennek két nőtestvére kerül az Úr akaratából legmeghittebb közelébe a nagy titoknak, még a tizenkét tanítványnál is inkább, kik csak az árulás tényének közvetlen küszöbén ocsudnak rá a Palmarum dicsfényének elborulására. Lázár a kegyelem révületében él, Mária a szívszaggató *amen* magasába emelkedik, a ráció hitében megingó Márta pedig a megigazulás örök ösképévé finomul.

A középső rész Pilátus körében tükrözteti két világ szembefordulását: Róma fegyveres és Názáret fegyvertelen hódítását. A helytartó hitvesének, Claudiának, titkolt megkeresztelkedése nagyon drámaivá élezi ki a birodalmi ítélet kikényszerítését a zsidóság hatalmi szervezetei részéről.

A harmadik szakasz szinte egészen a judási lélek redőinek feltárását szolgálja, — már-már a valódi arány rovására is. Itt ad hozzá legtöbbit az író a Szentírás igéihez s itt bizonyosodik be legjobban, hogy az *idegen* szöveg — bármily komoly szándék áll is mögötte — milyen nehezen *fokozhatja* azt, ami az evangéliumok néha balladai előadásában fantáziánkat tökéletesen kielégíti. Csanády Júdása mintegy felvonultatja a meggyőzés minden érvét, a meggyőződés szikrája nélkül. Vergődést látunk, benne az esendő emberi lélek örök jegyeit, de semmi olyat, ami a judási lélek tragikai súlyát mutatná.

Mindenesetre érdemes volt megismerni a tiszteletreméltó komolysággal, határozott drámai érzékkel írt színjátékot, mely mindenképp alkalmas arra, hogy a Nagyhat áhi-

tatában a szíveket és elméket a Legnagyobb felé fordítsa.

Alkalmas rá a szép, ihletett előadás is. Abonyi Géza Jézus-megjelenítésének már eddig is jó emlékéket őriztük, most is méltó maradt ehhez, hitelt teremtett az égi jóságnak, szelídségnek és szépségnek. Ungvári, Szörényi Éva és Makay Margit a bethániai képek mély hangulatát szolgálták tisztult művészettel. Táray Pilátusa és Rápolthy Anna Claudiája finoman érezte egy más világ lehelletét, mely azonban akadozóvá válik az Igazság első fuvalmára. Major Tamás kapta a legszínészből feladatot Júdás szerepében. Szívesen dicsérjük elmélyedését, markáns mozzanatait, különösen a bibliai hagyományú jelenetekben; a papi tanács előtt kiszélesedett, tirádává nőtt a szövege s akkor egy kicsit „nagy ária” felé sodródott. Pethő Attila Kajafása éppen eszköztelenségével tett erős hatást. Az egész játék erős hangulati hatásáról pedig Abonyi Tivadar rendezői avatottsága gondoskodott.

Álomlovg. Jacques Deval *vígjátéka a Vígsházban.*

Színháznak, közönségnek, sőt a nagyképűségtől mentes bírálóknak is régi kegyeltje Deval, méltán, mert a maga igénytelen területén mindig ügyes, sőt akárhányszor szellemes színpadi írónak bizonyult. Épezért nehéz megérteni ennek az utolsó újdonságának felemás hatását. Állítólag ezúttal lényegbevágó átdolgozáson esett át, mely a darabnak stílusát is kiforgatta. Így van-e, nincs-e, a fordító Bókay János a megmondhatója. Ránk végül nem tartozik, mi csak az eredményt látjuk, egy igen kevéssé mulatságos, hol egyhelyben veszteglő, hol kényszeredetten nekilóduló komédiát, olyan szereplőkkel, kik mintha egyre a tulajdon mivoltuk felől faggatódnának, de három felvonáson át sem férköz-

nek a saját titkuk nyitjához. Talán valami merészen és elszántan groteszk írói és színészi stílusban volna értelme az egésznek, így azonban az író hamisnak érezzük, a színészeket — a rendező irányítására — azon látjuk buzgólkodni, hogy teljesítményük mennél jobban hasonlítson a „vígszínházi“ hagyományhoz, pl. a legutóbbi Devaldarabnak, *A francia szobaleány*nak előadásához. Valóban, kár a fáradságért, hogy a kritika azon fajtassa fejét, ami itt elsikkadt, — elég, ha legyűri azt, ami megmaradt. Magukat a közreműködőket is valami érezhető tanácstalanság bénította, még a kitűnő stílusérzékű Peéry Piroskát is. Bámultuk, mint valami csodalényt, valami mesebeli, grófi „Pipás Pistá“-t, akit az író nem tudni hogyan képzelt el, de így aligha. Az egyetlen Somlay járt jól a polgármester kedves figurájával, mindjárt élet és derű fakadt is körülötte. De csak az utolsó jelenetekben. Addig? Ne firtassuk, nyugodjunk bele kritikai képességeink csödjébe.

CS. ACZÉL ILONA †

Úgy került a Nemzeti Színházba, mint a békeévek legjobbjai: kolozsvári pályakezdet után. Öt évig a

Magyar Színház együttesének élén is járt, azután két évtizedig egyik oszlopa volt Hevesi Sándor és közvetlen utódai műsorának. Különösen a második évtizedben, amikor — szokatlanul korán — önszántából áttért a drámai hősnők szerepterületéről a meghitt jellemzésű, a kedélyélet gazdag színeiből szőtt alakok rajzára. Ezen a téren igen nagy távolságokat fogott át, tudott előkelő, fölényes, játékos szellemű lenni s ugyanígy teljes hitelt szerzett az egyszerűségnek, tanulatlan szívjóságnak, legteltesebb emberi közvetlenségnek. Legmagasabbra mindig akkor jutott, ha szerepe az igazi nőieség örök varázsának hódítóerejét kívánta tőle, azt a fajta fölényt, mely érezhetően a szelíd megadás, anyáskodó melegség felé siet.

Emberi, vonzó valójának is ez volt igazi titka: titok, mely szeretetet és tiszteletet parancsolva árulja el — önmagát. Nemcsak színésznő volt, hanem az írófeleségnek is eszményképe, Csathó Kálmán pályájának igazi osztályosa. Csathót mindenki az *othon* hitvallójának, meglelelkű énekesének ismeri. Akik Aczél Ilonát is közelebbről ismerték, jól tudták, hogy ő maga volt az *othon* fogalmának legszebb felragyogása. *Rédey Tivadar*

Z E N E

FINN—MAGYAR HANGVERSENY

Az idei hangversenyévad egyik legszebb estéje volt a finn Vörös kereszt javára rendezett hangverseny. A finnek nagy nemzeti zeneköltőjének Jan Sibeliusnak két ismertebb zenekari műve, a „Finlandia“ és az „En Saga“, valamint Kodály Zoltán „Psalmus Hungaricus“-a szerepelt a műsoron. Jobb összeállítást el sem lehetett volna képzelni a két testvérnép sorsközösségének zenei szemléltetésére.

Sibelius és Kodály — amellet, hogy koruk legérdekesebb, legegynibb zeneköltői közé tartoznak —, mindkettő igazi nemzeti zeneköltő. Népük gazdag népzenejének nagy megformálói, az önértékű nemzeti műzene megeremtői. Mindketten akkor lépnek fel, amikor a legnagyobb

szükség van rájuk: az elnyomatás, a nemzeti megpróbáltatás idején. Amit Sibelius jelentett nemzetének az orosz elnyomatás szomorú korszakában és fog jelenteni mindig is a jövőben: fájdalomainak szomorú dalnokát, de nemzeti öntudatának felébresztőjét, erősítőjét és vigasztalóját, ugyanaz lett nekünk trianoni magyaroknak, egy-két évtizeddel később, Kodály Zoltán. Mindketten a nemzeti kultúrezsme szolgálatába állították művészetüket, ezért ahogy ezen a hangversenyen is átérezhettük mindig aktuálisak, mert elválaszthatatlanok népük életétől, mindenkori sorsától.

A finn nép nemzeti öntudatának fényes bizonyítéka, hogy azonnal felismerte Sibeliusban ennek az öntudatnak legteljesebb zenei kifejezőjét. Fiatal korától kezdve állami ösztöndíjjal tették lehetővé, hogy csak a művészetének élhessen. Nem csalódtak benne, hogy Finnország ma helyet foglal a világ kultúrnépei között, azt nem kis mértékben nagy zeneköltőjének köszönhet.

A finn művészetre különösen az ősi népmondák, mithoszok és maga Suomi földje, természeti sajátosságai gyakorolnak nagy hatást. Mióta a Kalevalát, a germán hősi époszok e nagy testvérművét, Lönnrot összegyűjtötte, számtalan finn író, festő merít ihletet ebből a csodálatos, elszülődött, ősi világból. Kajanus, finn zeneszerző volt az első, aki szimfonikus költeményeiben ilyen Kalevala témákhoz nyúlt. De ez csak kísérlet volt. Sibelius művészetén keresztül elevenedik meg teljes mithikus erejében és varázsos szépségében Finnlandia őskora. Ezen az estén hallott „En Saga“ híres zenekari műve már ebből a költői gondolatvilágból és légkörből ered. Maga a monda alakul át itt zenévé. Egy arktikus őskultúra lelkének óriás lélegzete, Suomi lelkének hatalmas megnyilatkozása még abból a befelé forduló, álmodó korszakból, mikor a néplelek még nem ébredt fel a történeti lét napvilágára. Derengő félhomály, végtelen messzeségek zenéje, ahol a forma körvonalai teljesen elmosódnak, valószínűtlenné, mint ködülte északi tájak. A finn lélek álmodozó melankóliája milyen különös érdekes zenei formálásnak volt itt ihlető forrása! Ezek azok a csodálatos részek, mikor hosszan kitartott ostinato basszusok felett különös hangzatfüzérek vonulnak végig. Szavakkal megmagyarázhatatlan, hogy miben rejlik az a bűvös hatás, amely ezekben a teljesen elmosódó, vibráló hangszínekben végtelen tér- és időbeli messzeségeket idéz. A finn Osszián éneke, a misztikus északi léleknek a modern impresszionizmus eszközeivel valló zseniális megnyilatkozása.

A „Finnlandia“ Sibelius egyik leggyakrabban játszott műve. Vallásos ünnepesség, régi hősi balladák páthosza és erőteljes ritmusokban mindig forróbb, szenvedélyesebb előretörése váltakozik benne. S ennek a szenvedélyes fellendülésnek egyetlen célja a finn nép két nagy eszménye, amelyek itt összefolynak, egyet jelentenek: a Szabadság és a Napfény. Mert minden szenvedést el lehet viselni: szürke téli hónapok vigasztalan melankóliáját éppen úgy, mint a puszták létért folytatott, elmondhatatlan nehéz küzdelmeket, ha utána kiragyog a tavaszi napsugár és üt a szabadság órája. Ha a zene mindenki által közérthető volna, akkor Sibelius Finnlandiája az orosz fennhatóság idején régen indexre került volna. Ne felejtjük el, hogy mindezek a kompozíciók a múlt századvég alko-

tásai, tehát egy individuális, önző szellemű koré. Az akkori korszellemmel tehát éppen ellentétben állottak az ilyen zeneművek, amelyeknek népek sorsa, nagy közösségek a szellemi lelki háttere és mozgatója. Egy Finnlandiát, egy Psalmus Hungaricust, a néppel való benső összefüggésnek ezeket a fenséges dokumentumait, nem tudnák megírni a nagy nyugati nemzetek. Ilyen zeneművek csak a nemzeti lét olyan kegyetlen megpróbáltatásainak tisztító tüzéből születhettek, mint amilyenek a finn és a magyar nép ment keresztül. A nagy népi klasszicizmus hajnalhasadása csakis ilyen népek zeneművészetéből indulhatott el világhódító útjára.

Sibelius mindkét művéből kitűnik, hogy mi az, ami őt igazi nemzeti zeneköltővé avatja. A finn népzénevel való teljes összeolvadása. Itt nem az a fontos, hogy kimondottan népi melódiákat, vagy a finn népzéneven annyira jellegzetes $\frac{5}{4}$, $\frac{7}{4}$, $\frac{2}{2}$ -es metrumokat fedezzük fel a zenéjében. Sibelius tulajdonképpen ritkán használ kimondottan népi témákat. A népi kincs ugyanis annyira a saját lelkitulajdona, anyanyelve, hogy minden témája ösztönszerűen ebből nő ki, szellemben azonos vele. Mély érzéstől átittatott melódikája még leginkább Csajkovszkyéhoz hasonlítható, aki szimfónikus alkotásaiban bizonyos hatással is volt rá. De Sibelius fajisága ismét kitűnik a kifejezés tartózkodóbb, nem annyira magátkellető, kevésbé szentimentális, fegyelmeztettebb jellegében. Feltűnő nála a sok ismétlés: frázisok, motívumok gyakori visszatérése, amiben valami különös egyhangúság, hogy így mondjuk, dacos nyakasság rejlik. Laza, rapszódikus formáiban éppen úgy megtaláljuk az elmélyedés, a töprengetés, a forró vágyódás, a búskomorság őszinte kifejezését, mint a vad, szenvedélyes lendületet. Csak egy hiányzik belőle: az igazi, szívből jövő életöröm és igenlés hangja. Komoly és nagy ez a művészet, még örömben is tömpített, mint az Élet árnyoldalait járó finn nép sorsa.

Sibelius ma 75 éves. Ezelőtt 5 évvel az egész művelt világ ünnepelte 70. születésnapját. Angliában külön társaság alakult, amelynek célja műveinek kultusza. Az idén tervezett finn Olympiász alkalmából nyolc szimfóniája egy sport szimfóniával gazdagodott volna, amelynek megírására őt kérték fel. Elképzelhetjük, hogy mit érez most ő, aki azért vonult vissza a világtól Järvänpää melletti kis kúriájába, hogy ezzel is követhesse a Kalevalából jól ismert ígéket, a legnagyobb, a végső bölcsességet: „Nem csinálni mást, mint hallgatni a fenyők zúgását, amelyek lábainál kis ház felépült“.

Fájdalom még nincs itt az az idő, mikor minden nép olyan világosan fogja látni azokat a csodálatos összefüggéseket, amelyek az egyes népek művészetét, főképp népzenejét összekötik. Ma még csak egy pár nagy szellem, egy Sibelius, egy Bartók, egy Kodály látják és érzik ezt a mindent összefogó nagy közösséget, amelyben a művészetén át minden faj és nemzet testvér és rokon. Ez a minapi szép hangverseny is csak felkeltette bennünk a vágyat, hogy bár minél előbb elérkezne ez az idő, a zene uralma e földön, amely nem egyéb, mint a bölcsesség, a szív, a béke uralma az emberek között.

F I L M

MARLENE DIETRICH, JEANETTE MACDONALD,
KATHERINE HEPBURN

Marlene Dietrich, aki angyalokat és démonokat játszott s akihez külvárosi leányok jártak raffinált mosolyokat tanulni a moziba, az Asszonylázadás-ban hiába sírja szerelmes könnyeit, hiába bolondítja a hiszékeny cowboyokat a texasi mulatóban, hiába tör-zúz, sőt — a Kék angyal — rugdalózik; már nem a régi. A legutóbbi filmjeiben különben is csak utánozta önmagát, s ebben ma már bármelyik külvárosi tanítványa egyszerűen túlszárnyalja. Erre a szerepre nem ő kellett volna, nem az a Marlene Dietrich, aki Garbo mellett a film legnagyobb sztárja volt. Különben a film témája, a lassan megszokottá váló vadnyugati történet, mint az Acélkaravánban, vagy a Holnap hőseiben. Egy gonosz lokáltulajdonos rablóbandája garázdálkodik a környéken, mindenkit terrorizálnak és mindenki adót fizet nekik. Odatöbödik egy fickó, aki vakmerőségével és kemény öklével rendet csinál, érvényt szerez a törvénynek. Ezt az agyoncépelt mesét bőven körttik tömegjelenetekkel, — újabban humoros verekedésekkel, teljesen filmszerű ötletekkel. Groteszk sziluett-jelenetnek beillik, a hűledező nevetésig meglepő az a jelenet, amikor az új fiatal sheriff, a majdnem kétméteres James Stewart a rugdalózó Marlenet akarja távortartani magától s az egész férfi csupa kéz meg láb lesz, amint kinyúl, minden végtagja mégegyszer olyan hosszúnak látszik, mint amilyen. Ez a hanyag, de valójában kiegyensúlyozott mozgású, derűs fiatalember különben a film legnagyobb erőssége. Egy szelid sheriff, aki nem nyúl fegyverhez, egyszerűen megtanultatja a törvényt azokkal, akik füttyülnek rá. Engedi, hogy kicsúfolják és maga is úgy nevet ezen, mintha a legjobb tréfa lenne, amit vele űznek. De kiderül, hogy ért a fegyverhez is, s az öklözésben — ha kell — gyorsabb ellenfeleinél. Az asszonyok verekedését az első alkalommal a humor menti meg attól, hogy izléstelen legyen, a második alkalommal pedig úgy érezzük, hogy a lokáltulajdonos valóban megérdemli, hogy asszonyok verjék el; de itt már az asszonyok ilyen módon való szerepeltetése az izléstelenség határát súrolja. Brian Donlevy-t, a Kék csillag gyarmati őrmesterét sikerült fölfedeznünk az álnok mosolyú lokáltulajdonos alakítójában. Jól mintázza meg az elbizakodott, gonosz és cinikus alakot, de messze alatta marad Kék csillag-beli szereplésének. Amit ott láttunk tőle, elsővonalbeli sztár-teljesítmény volt, maradandó élmény. Vajjon egy kitűnő színész veszett el benne, hogy epizódistákat kell alakítania, — vagy pedig egyetlen nagy szerepe volt a Kék csillag-beli őrmester? Megdöbentően erőteljes alakot mutatott ott: — vajjon annyira gazdag-e Amerika, hogy az ilyen kvalitású színészt csupán epizódszerepre alkalmazza? Vagy pedig — minden epizódistája ilyen jó, hogy amint főszerepet bíznak rá, egyszerre „kiugrik“?

Érdemes volna egyszer bővebben foglalkozni az epizodistákkal, ezekkel az ötperces szerepre alkalmazott jellemábrázolókkal, akiknek egész sora bukkan fel ismétlődően különböző filmekben s mindannyiszor kitűnően, a Nagyvárostól a Holnap hőiséig.

Jeanette MacDonaldnak minden filmje ha nem is esemény, mint a napi filmjelentések beharangozzák, mindenesetre kiválik az ilyenfajta — zenés, táncos, értelem- és tartalom nélküli, csupán ritmusra felépített — amerikai filmek közül. Van valami elvitathatatlanul nemes és fiatalos üdésége, lüktetően friss pezsgése, keveritritmusú és mindamellett csaknem a naivitásig kedves sajátossága minden filmjének, — s ez főképpen az ő érdeme. Egészen biztos, ha nem énekelne egy hangot sem, akkor is bűbájos lenne. De feltétlenül a hangja a legnagyobb kincse; nagykultúrájú és meleg hang, az ember el tudná képzelni, hogy operaszínpadon is megállja helyét, — ha nem lenne ennek az elragadó teremtsének a lénye kifejezetten operettszerű. Egy primadonna, szubrettbe oltva. De ez az operettszerűség annyi étellel meleg, ez a kitűnő énekesnő olyan pompás színésznő is, hogy minden, amit csinál: természetes. Ha egy kitűnő színésznő a szerepben táncol, vagy énekel: — a szerep megáll és a színésznő semmi mást nem csinál: táncol, vagy énekel. Jeanette MacDonald ezt úgy tudja csinálni, hogy a szerep semmiképen sem áll meg, ő játssza, ének és tánc mellett tovább. Ebben a filmjében, a Broadway-szerenád-ban táncol először s meglepően jól. Korántsem olyan technikával, de nem is olyan görli-temperamentummal, mint talán Eleanor Powell; annál több kedvességgel, közvetlenséggel. A történet egyáltalán nem súlytalan, sokkal komolyabb, mint az eddigi revűfilmekben. Szerelmi probléma, amit a film fölvet, de egészen amerikai ízzel; nem az érzelem a fontos benne, hanem a karriér. Amerikai lovagregény. A férfi csak akkor méltó a nőhöz, ha utóléri a közben karriért csinált feleséget hírnévben, sikerben és nem utoljára — bankbetétekben. A revűknek ebben a filmben nagyon komoly mondanivalójuk van, főként az utolsónak. Ezernyi hegedű, fúvós, vonós hangszer, a zenészek mozduatlan, kísérteti maszkkal az arcukon játszanak, a hang személytelen munkásai, lázasodó, egyre lázasabb munkával, közöttük a Dal lelke, akit ezek az ördögi bábok elrabolnak, megszenstelenítenek s aki mégis közöttük van s akiért van mindez.

Egy — műfaja szerint — filmvígjáték, amelyben nemcsak hogy fejtetőre van állítva minden, nemcsak hogy tele van helyzet- és jellemkomikummal, hanem mindennek a tetejébe még eleven leopárdok is sétálnak a háztetőn, mászkálnak a park romantikus útjain és a luxuslakás szobáiban: — ez Katherine Hepburn új filmje, a Nőstény-tigris. A képtelenség olyan természetes ebben a filmben, a fejtetőre állított, mulatságos jelenetsorok is annyira önmagukból következnek, hogy egy percig sem jut eszünkbe kételkedni a valószínűségükben — annyira valószerűek. Katherine Hepburn érdeme ez, akinek groteszk arca, nyugtalan szeleburdisága semmit sem ad át úgy nekünk, hogy hihetetlen lenne. Amikor a bárban az ifjú lovag elcsúszik, semmi

komikus, semmi meglepő nincs Hepburn számára ebben; ő hitet el mindent természetesnek, még azt is, hogy pórázon vezeti a leopárdot, amelyik fölfalta az idomítóját. Egyszerűen illik hozzá, amit csinál. Nem hisztérika, nem elkényeztetett, talán nem is szeleburdi. Modern. — Különc? — valaki, aki délutáni feketéjét issza meg egy kávéházban, különcebb lehet ebben, mint Hepburn a leopárdvezetésben. Talán csak mi látjuk vígjátéknak, amit csinál: — ő ilyen. A két leopárd is olyan természetességgel mozog ebben a filmben, mintha tudná, hogy szerepet játszik, s az egyik úgy teleszlik oda a berügött kertész asztalára, mintha szerepből csinálná s várja a hatást. Cary Grant, a pápaszemes, félszeg tudós női hálóköntösben szaladgál, ez a csupaizom fiatalember őskori csontvázak fölött brontosaurusi emeletmagasban gondolkodik, kövel dobálja meg az ügyvédjét, akitől a múzeum milliója függ. Egy aranyos kis foxi elássa a brontosaurus kulcsontját s a tudós négykézláb mászkál a bokrok alatt a kutya után. Mulattató ez csupán, vagy megdöbbenő mondanivaló is van benne? Végül Katherine Hepburn összedönti a brontosaurus-csontvázat, amelyen a tudós négy évig dolgozott s a férfi félkarján függve marad a levegőben; — „Ügy-e, azért megbocsátasz, még ezt is megbocsátod és azért szeretsz?“ — kérdezi szepegeve, amikor a férfi fölhúzza magához. Mit mondjon egy nő, amikor tönkreteszi egy férfi munkáját, amelynek súlyáról sejtelve sincs? És mit tegyen a férfi, aki tudja ezt a nőről? Csak azt, amit Cary Grant: megadóan magáhozvonja. A Nösténytigris a kevés amerikai újfajta különösségű filmek közül való, amelynek kevés eszközzel, egyszerű és természetes megoldással egyszerű és természetes mondanivalója van.

Sóós László

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

VASZARY JÁNOS

A tegnap még köztünk járt s az életből a szálfu zuhanásával távozott Vaszary János emlékének szólt az a kiállítás, amelyet *Petrovics Elek* rendezett gróf Almásy-Teleki Éva művészeti intézetében. Az utána maradt nagy és sokarcú hagyatéknak stílusbeli és tartalmi gazdagságát, persze már a rendelkezésre álló hely miatt sem meríthette ki. Számos, főleg régebről való jelentős Vaszary-festmény hiányzott. De ami felsorakozott, az így is pazar látványa volt egy dús erejű s a művészi kultúra ormain tartózkodó alkotótehetség megnyilatkozásainak. Minden fontos szakaszára rávilágított az útnak, amelyen Vaszary a kincskeresők lázával járt, jó félszázadon át kapcsolódva a magyar festészetbe.

A „Leányka veteményeskertben“ s a „Strandélet Alessióban“ volt a kiállításon a két szélső dátumú kép. Az első a fiatal Vaszary jellemző műve, az utóbbi a hetvenkétéves, de szellemi és testi rugalmasságában örökfiatalnak maradt mester hattyúdala. A „Leányka veteményeskertben“

s a teljesen hasonló fakturájú „Leány paradicsomoskosárral“ a kilencvenes évek elejéről való, amikor Vaszary is, miként a századvégi magyar újítónemzedék, a közvetlen természetfejtés, a francia kezdeményezésű „finom naturalizmus“ alapján áll.

A valósággal Vaszary később különböző viszonyba került, de ezt az alapot, a forma- és színeképzetet étellel megtöltő természetet elhagyni sohasem hagyta el. Sohasem távolodott oly messzire, hogy beleszaladt volna a talányos elvontságok, a mértani fantazmagóriák szűk utcájába. Naturalista éveinek tárgyi hűségére irányuló s a gyöngéd tónusokba csendülő színek mellett a rajz gondosságára és súlyt vető képei, majd plen'air feladatokkal foglalkozó, impresszionista természetű munkái után bizonyos stílusbeli zártságra törekedett. 1910 táján kezdődik ez az időszaka, amikor a Cézanne-ből továbbvezetett antiimpresszionista törekvéseket nálunk harcias kiállással a „Nyolcak“ festőcsoport képviselte. Vaszary szintén hozzátartozott ehhez az áramlathoz. Érdeklődésével a kép szerkezeti elemei, a tér, vonal és forma viszonya felé fordult, munkáin szóhoz jut a „kék kontúr“ forradalmi, de rövidesen múló divatnak bizonyult elve. Ebből az időből való képein is azonban megfigyelhető, hogy a forma megjelenése nem sematikus s hogy a szín ekkor sem válik számára közömbössé, azzá a szürke-barna felületkitöltő járulékká, amivé a szín zsugorodott például a kubizmusban.

Bár éles elme, fölüeny intellektus volt, — szabatos és szellemes tolla írt művészeti elmélkedései, naplójegyzetei megérdemelnék a kötetben való kiadást —, úgy véljük, elsősorban nem értelmi megfontolások játszottak közre abban, amiért Vaszary sem a Piccasso-láz s a motoroktól megittasult futuristák érdekes, de jelentéktelenebb kísérlete idején, sem később nem lett a merő absztrakciók embere, a festészet határain kívüleső problémák ostromlója. Minden avatag szokványtól irtózva, a magartása persze azért korántsem volt elutasító bármiféle merész kísérlettel, párizsi és nem párizsi „vadakkal“ szemben. De miközben éber érdeklődéssel figyelt az új zajlásokra s a mai formanyelv életjogának hirdetésében kedvenc tétele volt a technikai analógiákra, a repülőgépre és a rádióra való hivatkozás: ő maga megmaradt a látás izgalmaiból táplálkozó s a szem gyönyöreit szolgáló festészet érzékletességének alapjain. Mindig ábrázolt, ha nem is realista értelemben. Amit kifejezett, az célzat és eszköz dolgában mindig festői volt.

Mint jeleztük, döntő módon nem az értelmi belátás tűnik kulcsaként annak, hogy Vaszary nem tért azokra az utakra, amelyeken a művészetnek több mint két évtizedes vajudásai alatt annyi szándék rekedt meg s annyi tehetség merült el. A magyarázata ennek másban kínálkozik. Részben Vaszary felsőbbes mesterségbeli tudásában s még inkább a tehetségének alapszerkezetéhez tartozó erős, impulzív festői ösztönökben. Ez a veleszületett adomány tartotta meg a látást ingerlő szépségek, a színes és változó élet, a természet mellett, de már egy szabad, lírai viszony formájában. A valóság csak a támaszték volt, amelyet felhasznált az elgondolásai és érzései szerint való művészi világ teremtéséhez. Belőle indult ki, inspirálódott tőle, de a jelenség, amit kiemelt

s esetjével újrafogalmazott, képzeletének műhelyében, különös tüzeztől felgyújtott színeket hordozva alakult képpé

A világháború után, 1920 körül állt elő Vaszarynak az a korszaka, amikor képein feketébe ágyazott zománcosfényű szintündöklés jelenik meg, valami felfokozott, szinte drámai feszültség érződik rajtuk. Reklám példaként csak néhányat említünk: „Cirkusz“, „Lovasok a parkban“, „Színpadi jelenet“, „Fürdőző nők“, „Vadászat“. Vaszary művészetében kétségkívül ezek a huszas évek jelentik a csúcspontot, amelyet azonban ha később nem is túl felül, magas szintjét továbbra is, utolsó esetvonásáig megtartja. Az az iram, amely egészen sajátja volt, újabb célok felé viszi. Egy rendkívül könnyed, dekoratív ízű, gyakran csak jelzéseket adó, a vászon fehér alapját is szín gyanánt használó, a feketét mellőző festésmóddhoz jut el. Utolsó stíluskorszakához, amelyben a nehéz emberi bajok sem tudják eltéríteni attól, hogy a dolgokat álmainak és vágyainak lencséjén keresztül nézze s múltó éveit ellenére ecsetjével az élet finom mámorait, a szépséget és ifjúságot ünnepelje.

A különböző időből való s az eltérések mellett ugyanazt az egyéniséget tükröző képekről könnyű leolvasni, hogy mint uralkodó jellemvonás Vaszary művészetét is a szín ereje állítja a magyar festészet történeti vonalába. A színnel való előadás bravúrjai viszont csak úgy sikerülhettek, hogy mögöttük ott volt a rendkívüli rajzkultúra tévedhetetlen biztonsága. Festészetünk modern fejezete, Rippl-Rónain kívül igazán csak egy-két nevet mutat még, aki ebből a szempontból melléje állítható. Más sajátosságai is vannak azonban Vaszary színvilágának, kolorista nyelvének. Újfajta kolorizmus ez, amelynek élénksége, világos ragyogása érzésünk szerint gyakran (legszembeötlőbben utolsó korszakának virágcsendéletein) a magyar népi díszítőművészet ősi, keleti eredetű színtan-
táziájával tart rokonságot.

Vaszary János munkásságában oly művész arcéle rajzolódik ki, aki a küzdők megalkuvást nem ismerő hitével élt és dolgozott. Miután a lény sokkal dinamikusabb, festészetének újszerűsége sokkal jelentősebb volt, semhogy vele szemben közömbös álláspontra lehetett volna helyezkedni: az ellenhatás nem is hiányzott alakja mellől. Böven volt része benne, mint egykor a somogyi föld festőzsenijének, Rippl-Rónainak, vagy a „nagybányai látásmódot“ hozó Ferenczy Károlynak. Törekvéseit s azt a benső elégtelenséget, amellyel egy-egy elért állomásra tekintett, sokan tévesen ítélték meg, félremagyarázták. Sokan egyszerűen csak „nyugati divatok“ képviselőjének látták. Holott a szó igaz értelmében volt magyar, amikor a művészet európai érvényességének becsúványa ösztökélte. A korszerű kifejezést kereste, amely azonban lelki alkatában magyarrá ötvöződött. Oly művész volt, aki vigyázó szemmel mindig előre nézett, de nem azért, hogy a multat tagadja, hanem hogy azt fajtája, nemzete javára gazdagítsa.

Dömötör István

EGY 100 ESZTENDŐS IMPRESSZIONISTA FESTŐ: CLAUDE MONET

Azt mondják, a francia szellem sohasem tagadja meg önmagát s így minden körülmények közt is megőrzi azt a jellegzetes tulajdonságát, hogy a francia szellem: az „esprit français“ fensőbbiségét a többi művelt nemzetekkel szemben megmutassa. Még most, a hadiállapot kellős közepén is megtalálja a megfelelő módot és alkalmat a francia művészi szellem fensőbbiségének megcsillogtatására. Nagyon kapóra jött tehát ebből a szempontból is az André Weil-galériában most megnyílt képműkiállítás, melyet az impresszionizmus egyik úttörőjének és legnagyobb mesterének, Claude Monet képeiből rendeztek a mester születésének 100-ik évfordulója alkalmából. A kiállítás jóvedelme — magától értendő — háborús célokat szolgál, mégpedig — amint a propaganda jelzi — au profit du „Collis aux Armées“ fordítatik.

A kiállításon a művésznek 35 képe van kiállítva. Amint az újságokból látható, a kiállítás a háborús viszonyok ellenére is nagy látogatottságnak örvend, ami könnyen magyarázható a mester nevével és azzal a körülménnyel, hogy a kiállított képek jobbára olyanok, melyeket a közönség eddig nem nagyon ismert, azért nagyobb vonzóerővel bírnak annál is inkább, mert ezek azok a képek, melyek Monet művészetének titkaira a legérdekesebb és egyben legértékesebb felvilágosítást nyújtják.

Rengeteg kísérletezést, próbálást, sok sikert, de nem kevésbé sok gáncsot is jelentenek a csodálatos színérezéssel és látási képes-

séggel megáldott művész ecsetje alól kikerülő képek, melyeknek látára a szemlélő mégcsak nem is sejtett és soha nem látott színeknek és fényhatásoknak lesz Monet nyomán felfedezőjévé.

Ott függ a kiállítási terem falán a kecses kompozíciójú *Le peintre Basille et Mme Monet* (1866), a nagyméretű és elbűvölő hatású *Étude pour le Déjeuner sur l'herbe* (1867), a különös hatású *L'Allée ensoleillée* (1868), amelyen látszólag oly kevés szín van, de amely annál erőteljesebb vonásokkal van festve. Ott függ a *Cathédrale de Rouen* (1894), melynek falai és kövei egy fésző rózsza úde frissességével és kirobbanó színhatásával bírnak, melynek átalakított realitása egy álomvilág tündéres finomságait idézi fel előttünk.

Ha a *la Plage* (1877) fekete, fehér, finom szürke színeit és a vásznon előmlő csodálatos fény- és színhatást nézzük, akaratlanul is arra gondolunk, hogy talán Boudin, vagy méginkább a másik mester Monet palettájáról kölcsönözte azokat, viszont a kecsesebbnél-kecsesebb portrék: *Germaine et sa poupée* (1877), *Michel Monet, enfant* (1880) azokkal a meleg, selymes színekkel ragyognak, melyeket a nagy Renoir szeretett anynyira.

Ügylátszik, a *le petit bras de la Seine à Giverny* (1885), *la Nièce de l'Artiste* (1887), *Susanne lisant ét Blanche peignant* (1887) főleg azok az alkotások, melyekkel Monet elért ahhoz a célhoz, melyet kitűzött maga elé.

Az érzékiségnek ezt a mezítelenre vetkeztetését, amelyet Monet vásznain láthatunk, az anyagnak

ezt az állandóan változó, tündéries színpompává való átalakítását a természet szenvedélyes szeretetén alapuló állandó tanulmányozásnak köszönheti. Tudjuk, mekkora bátorság kellett ahhoz, hogy kimenjen a szűk festőteremnek sivár falai közül és a leggazdagabb szín- és fényforrásból, a nagy természetből kölcsönözze a színeket ecsetjére.

Vadszörlővel befuttatott, kecses zöldsalugáteres házban lakott Giverny-ben. A házat pompás kert övezte. Itt élt ebben a kertben, ahol, amint belépett, a legváltozatosabb színpompában ragyogó rózsáknak — ezek voltak kedves virágai — az erdeje fogadta. És ha kilépett a kertből, csak a kertet

övező vasúti töltésen kellett átmennie, hogy beléphessen egy másik birodalomba, a híres „jardin d'eau”-ba, amelynek közepén a csodálatos nimfa-tó fogadta és ragyogtatta feléje fényes tükrét.

Ebben a gyönyörű környezetben élt, itt járt-kelt ecsettel a kezében, ebben a békés környezetben leste el a természet gazdag tárházából azokat az addig nem látott színeket, melyeket művészi kézzel örökített meg festővásznán. Ebben a békés környezetben aligha jutott eszébe, hogy nem egészen száz év múlva kiállított és megcsodált képeinek jóvedelméből a frontokon harcoló francia katonák megajándékozását célzó „háborús csomag”-okat vásároljanak.

Terestyéni Ferenc

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

AZ AMERIKAI IRODALOM VISSZAFEJLŐDÉSE

Amerikában 1929 előtt majdnem minden évben új és új tehetségek bukkantak fel, akik merész és friss témákkal, új stílusokkal gazdagították az amerikai irodalmat. Ilyenek voltak: Dreiser, Anderson, Lewis, Cather, Dos Passos, Fitzgerald, Faulkner, Hemingway és Westcott. Költők is bőven akadtak, akik a konzervatív brit elődök nyomdokain haladtak, mint: Pound, Millay, Jeffers, Sandburg, Lindsay, Cumming és Crane. A drámában O'Neill vált ki magasan, a mai üzleti darabírók közül. De egy csudálatos hanyatlás mutatkozik ezeknél az íróknál is, akik ma már csak előbbi sikereikből élösködnek. *Babbitt* és *Arrowsmith* óta Sinclair Lewis semmi komoly dolgot nem alkotott, Dreiser és Anderson pedig, mintha teljesen visszavonultak volna az irodalomtól. Willa Cather szakított előbbi csiszolt realiztikus stílusával és kegyes meditációba temetkezett. Hergesheimer is elhallgatott, ami pedig Cabell-t illeti, még azok is csalódva fordulnak el tőle új regényei elolvasása után, akik korábban egy amerikai Petroniust véltek benne felfedezni. Hemingway sem tudott a *Sun also rises*-nél jobbat írni az utolsó években. Egyedül Dos Passos az, aki *USA* trilógiájával felülmúlta minden előbbi írását. Ez a műve számos hibája ellenére az utóbbi évtized legjobb regényének számítható.

A 20-as években az amerikai irodalmi életet többféle irány hatotta át, míg azután ezek az irányok eggyé egyszerűsödtek le a 30-as évek től kezdődőleg. Ez az egy irány, mely az amerikai irodalmat 10 év óta uralja az ú. n. „proletár irányzat“, mely épolyan terméketlen volt esztétikailag, mint amennyire nem volt őszinte politikailag. Tulajdonképpen a munkásság irodalma akart lenni, de a valóságban nem volt más, mint hírvérője az orosz kommunizmus tanainak Amerikában. Ez tulajdonképpen nem is volt irodalom és legtöbb művelőjének „osztályöntudata“ csak tehetetlenségét leplezte.

Ez az irodalom termelte ki a sok sztrájkregényt, melyek, annak ellenére, hogy a baloldali kritika a legnagyobb elismeréssel fogadta őket, sosem érték meg második kiadást. Szomorúan kell megállapítani, írja sok amerikai kritikus ma, hogy az irodalom kommunista irányzata Amerikában volt a legszembeötlőbb, de egyúttal a legsivárabb is. Míg Angliában W. H. Auden, Franciaországban André Malraux tehetséget is árultak el, addig Amerikában az irodalmi szociális fellángolás csak egypár könyvkiadó jövedelmét szaporította, aki ügyesen kihasználva az amerikai közönség kultúrholsevizmusát, naponként dobta piacra a szociális tárgyú regények százeit.

Az utóbbi hónapok külpolitikai eseményei nagy változásokat idéztek elő az amerikai „kultúrfronton“ is, de még mindig nem volt képes áttörni a vörös gyűrűt, mely görcsösen ragaszkodik kivívott állásaihoz.

Steinbeck pl. még ma is a génusza ennek a baloldali irodalomnak, dacára, hogy a *The grapes of wrath* és *Of mice and men* írásain kívül semmi érdemlegeset nem alkotott. William Sarroyan jó író, de még kitünőbb hírvérője saját műveinek. Első könyve *The daring young man*, még ma is legjobb művei közé tartozik.

Ennek az irodalmi visszaesésnek oka, kétségkívül korunk szociális és gazdasági válsága, de ami a legjobban hozzájárult ehhez, az az amerikai intellektuális réteg arculatának a teljes megváltozása. Ezek az intellektuellek az utolsó évtizedben „elpolitizálódtak“. Ameddig távortartóztatták magukat a politikától, addig kulturálisan felette álltak a tömegnek. Amióta ellenben az írók és művészek különböző — rendszerint baloldali — politikai irányok szolgálatába szegődtek, ez megfosztotta őket a kulturális problémák józan és világos bírálatától. Az irodalmi vezető réteg szellemi önállóságának megszűnése jelentette az irodalom hanyatlását, melyből csak akkor fog majd ismét felemelkedni, ha visszaszerzi szabadságát és függetlenségét.

Péchy Sándor

A NAPKELET íróinak új könyvei:

Halasy Nagy József: MAGYAR ÖNISMERET.

Mindenkit érdeklő könyv, a kiváló magyar filozófus-tanár a bölcelet elfogulatlan eszközeivel boncolja benne a magyarság életkérdéseit. Könyvében a nagyhírű szerző a magyart a magyarhoz vezeti el. A magyarság mélyreható lélekrajza ez a könyv, mindenkinek szóló mű. *Kötve P 4-80.*

Joó Tibor: A MAGYAR NEMZETESZME.

Nagyon időszerű könyv. Megérteti az olvasóval, hogy mit jelent ez a szó: «nemzet», ma és mit jelentett a múltban. A könyv különösen a mai nemzedék számára becses, hiszen a magyar nemzeteszmét egy kor sem igyekezett annyira megismerni és oldalról értelmezni, mint a mai. *Kötve P 6-—.*

Kállay Miklós: BÁTHORY ISTVÁN.

A kitűnő szerző egyik legérdekesebb magyar élet regényes rajzát adja népszerű regényében és érdekfeszítő mese keretében, nemes írói eszközökkel viszi el olvasóit a XVI. század izgalmas eseményei közé. *Kötve P 9-50*

Molnár Kata: A FÖLDALATTI FOLYÓ.

Folytatása annak a regényciklusnak, amelynek első része, «Egy lélek készülődik», mély benyomást tett s végleg megalapozta a kivételes tehetségű írónő irodalmi pozícióját. Ebben az új kötetben a hősnő már mint nagy lány fejlődik tovább, a családi védtettségéből kilépve, ismerkedik az élettel. *Kötve P 7-—.*

Rónay György: MAI FRANCIA KÖLTÖK.

Kosztolányi Dezső híres külföldi antológiája óta az első kísérlet egy mai irodalom költői eredményeinek magyar tolmácsolására. Rónay György munkája hézagpótló, értékes, igen sikerült költői cselekedet. *Fűzve P 3-80.*

Soós László: KORMORÁN.

Az első magyar repülőregény. Hőse Holborn Róbert nem találja, amit keres. Beáll repülőnek, az első repülések izgalmai, a katonai repülőek különböző jellemképei teszik ezt a részt mozgalmassá. Megkapó erejű háborús képek, táborozás, egy repülőharc közben Róbert rátalál önmagára. *Kötve P 11-60.*

Sőtér István: FELLEGJÁRÁS.

Sőtér Istvánra sokan felfigyeltek már. De még a beavatottak előtt is meglepetést keltett Sőtér első regénye: valahogy ilyen művet vártak tőle, mint a *Fellegjárás*, azonban a beteljesülés mégis meglepetés volt, nem próbálkozása, hanem megérkezése egy tehetséges írónak. *Kötve P 5-20.*

Majthényi György: A KÉZ BESZÉL.

A gyakorlati chiromantia kézikönyve, amely komoly alapossággal vezeti olvasóit a kéz vonalainak rejtélyes labirintusán át az emberi lélek mélységeibe. Nem jósolni tanít, de a magunk megismerésére. *Kötve P 5-—.*

Szinnyei Ferenc: NOVELLA- ÉS REGÉNYIRODALMUNK A BACH-KORSZAKBAN.

A neves tudós hatalmas irodalomtörténeti összefoglalása a Bach-korszak magyar szépprózájáról. *Fűzve P 8-—.*

Thurzó Gábor: AZ ADÓSSÁG.

A fiatal író könyve nem mindennapi témát dolgoz fel: a családi élet, a szenvedélyes, minden erővel szembehelezkedő testvéri szeretet hatalmas regénye ez a munka. Ösztinte, kiméretlen ösztönök örvényeit feltáró regény és lekötő olvasmány Thurzó Gábor új regénye. *Kötve P 7-80.*

DIJTALANUL

kapja mindenki egy évig a

NAPKELETET

amely megújnodott formájában, gazdag tartalmával, eleven, harcos szellemével

a legkitűnőbb és legmagyarabb folyóirat,

ha

legalább öt új előfizetőt szerez,

ami annál könnyebb, mert a NAPKELET nemcsak a legjobb, hanem

a legolcsóbb folyóirat is.

Előfizetési ára egy évre, 12 illusztrált számra

csak 12 pengő.